МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота магістра

ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Виконала: магістрантка 2-го курсу,
гр. 8.2314-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
А.Р. Фархутдінова

Керівник: професор кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
доцент, д.філос.н. Чайка І.Ю.

Рецензент: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
доцент, к.психол.н. Бойко Г.В.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І. Бутченко
«____»_____2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТЦІ

Фархутдіновій Аліні Рамілівні
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Відновлення системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях
керівник роботи Чайка Ірина Юріївна, д.філос.н., професор
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «19» березня 2025 року № 418-с

2. Строк подання студентом роботи 12 грудня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки : монографія / за ред. Т. Ф. Алєксєєнко. Кропивницький, 2020. 240 с.; Збереження і розвиток України в умовах війни та миру : національна доповідь / за ред. кол.: С.І. Пирожков та ін. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2024. 220 с.; Повідайчик О., Жиленко Р. Методи досліджень у соціальній роботі : навч. підручник. Ужгород : видавництво ПП «АУТДОР- ШАРК», 2018. 164 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати науковий дискурс з питань відновлення системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях України. 2. Сформулювати понятійно-категоричний апарат дослідження: «система надання соціальних послуг», «деокуповані території», «механізми відновлення». 3. Визначити науково-методичну базу надання соціальних послуг на деокупованих територіях. 4. Дослідити міжнародний досвід організації соціально-економічного відродження деокупованих територій у післявоєнний період. 5. Висвітлити особливості правового регулювання системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях та забезпечення специфічних потреб населення, що постраждало від окупації. 6. Вивчити вплив збройного конфлікту на соціальну структуру та потреби населення деокупованих територій. 7. Проаналізувати бар'єри та стратегічні напрямки відновлення системи соціальних послуг на деокупованих територіях.

8. Систематизувати перспективи модернізації системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____

_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Чайка І.Ю., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	06.06.2025	06.06.2025
Розділ 2	Чайка І.Ю., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	11.08.2025	11.08.2025
Розділ 3	Чайка І.Ю., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	22.09.2025	22.09.2025

7. Дата видачі завдання 28 квітня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Лютий – березень 2025	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2025	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Травень-червень 2025	*виконано*
4.	І розділ	Червень – липень 2025	*виконано*
5.	ІІ розділ	Серпень – вересень 2025	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Вересень – жовтень 2025	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Листопад – грудень 2025	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2025	*виконано*

Студент _____ А.Р. Фархутдінова

Керівник роботи _____ І.Ю. Чайка

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.С. Цапліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 76 сторінок, 68 позицій у списку літератури.

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ, ДЕОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ, СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ, РЕІНТЕГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ, СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА

Мета дослідження: вивчення теоретичних і практичних аспектів відновлення системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях україни, визначення проблем та розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення організаційних, правових та соціальних механізмів, спрямованих на забезпечення доступності, якості та ефективності соціальних послуг для населення.

Об'єкт дослідження: система надання соціальних послуг на деокупованих територіях.

Предмет дослідження: організаційно-правові механізми та особливості відновлення системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях.

Методи дослідження: індукція, дедукція, аналіз і синтез, системний аналіз, аналіз статистичних даних, аналіз документів.

Гіпотеза: дієве відновлення системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях можливе за умови розробки й впровадження адаптованої моделі, що враховує специфічні потреби населення, наслідки травматичного досвіду та наявний ресурсний потенціал.

Висновки: 1. На деокупованих територіях система соцпослуг значно зруйнована війною, що критично знизило їх доступність для вразливих груп.

2. Аналіз виявив ключові виклики: недостатнє фінансування, брак кваліфікованих фахівців та психологічні травми населення.

3. Реалізація рекомендацій щодо вдосконалення державної політики сприятиме швидкій реінтеграції деокупованих територій.

SUMMARY

The qualification thesis consists of 76 pages, 68 items in the list of references.

SOCIAL SERVICES, DE-OCCUPIED TERRITORIES, SOCIAL WORK, INTERNALLY DISPLACED PERSONS, REINTEGRATION OF THE POPULATION, SOCIAL INFRASTRUCTURE

The purpose of research: to study the theoretical and practical aspects of restoring the social service provision system in Ukraine's de-occupied territories, to identify problems, and to develop evidence-based recommendations for improving organizational, legal, and social mechanisms aimed at ensuring accessible, high-quality, and effective social services for the population.

Object of research: the social service provision system in the de-occupied territories.

Subject of research: organizational and Legal Aspects of Social Service System Restoration in Ukraine's De-occupied Territories.

Research methods: induction, deduction, analysis and synthesis, system analysis, statistical data analysis, document analysis.

Hypothesis: The effective restoration of the social service provision system in the de-occupied territories requires the development and implementation of an adapted model that considers the specific needs of the population, the consequences of traumatic experience, and the existing resource potential.

Conclusions: 1. The war has significantly destroyed the social service system in the de-occupied territories, critically limiting its accessibility for vulnerable groups.

2. The study showed the main problems: not enough money, not enough skilled workers, and people's emotional wounds.

3. Putting the advice into practice to improve government policy will speed up the return of the de-occupied territories.

ЗМІСТ

ВСТУП 8
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХПОСЛУГ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ 6
1.1 Аналіз наукового дискурсу з питань віднолення системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях 6
1.2 Понятійно-категоричний апарат дослідження: «система надання соціальних послуг», «деокуповані території», «механізми відновлення» 10
1.3 Науково-методична база надання соціальних послуг на деокупованих територіях 13
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ 20
2.1 Дослідження міжнародного досвіду організації соціально-економічного відродження деокупованих територій у післявоєнний період 20
2.2 Особливості правового регулювання системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях та забезпечення специфічних потреб населення, що постраждало від окупації 32
2.3 Вплив збройного конфлікту на соціальну структуру та потреби населення деокупованих територій 47
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ 54
3.1 Аналіз бар'єрів та стратегічних напрямків відновлення системи соціальних послуг на деокупованих територіях 54
3.2 Ефективне відновлення: перспективи модернізації системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях 59
ВИСНОВКИ 66
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Збройна агресія, яку розгорнула Російська Федерація проти України призвела до значних руйнувань інфраструктури, людських втрат та масштабної гуманітарної кризи на територіях, що зазнали окупації. Місцеве населення потребує невідкладної та комплексної соціальної підтримки у вигляді доступних соціальних послуг, що відповідають їхнім потребам. Мешканці деокупованих територій мають специфічні проблеми, пов'язані з пережитим досвідом окупації, травмою, втратою майна та близьких. Система надання соціальних послуг має бути адаптована до викликів, пов'язаних з новими умовами виконання соціальної роботи та забезпечувати відповідну підтримку постраждалому населенню. Відновлення системи забезпечення соціальними послугами є важливим чинником забезпечення соціальної справедливості та сприяння адаптації населення деокупованих територій до нових реалій життя.

Проблемна ситуація дослідження пов'язана з тим, що значна частина українських територій зазнала нищівного впливу російської агресії, зокрема окупації, бойових дій та масових порушень прав людини. Внаслідок травматичних подій населення потребує розширеного спектру соціальних послуг. Чинна система надання соціальних послуг, що функціонувала до окупації, значною мірою знищена, натомість потреби населення у соціальній підтримці суттєво зросли. Ефективне та швидке відновлення соціального забезпечення є дуже важливим чинником для подолання наслідків окупації та створення умов для подальшого розвитку деокупованих територій. Все це обумовлює необхідність наукового дослідження процесу відновлення системи соціального забезпечення на звільнених територіях, визначення проблемних аспектів, розробки ефективних механізмів для його оптимізації

Об'єктом дослідження виступає система надання соціальних послуг на деокупованих територіях.

Предмет дослідження: організаційно-правові механізми та особливості відновлення системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях України.

Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних і практичних аспектів відновлення системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях України, визначенні проблем та розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення організаційних, правових та соціальних механізмів, спрямованих на забезпечення доступності, якості та ефективності соціальних послуг для населення.

Реалізація мети вимагає розв'язання наступних *завдань:*

– проаналізувати науковий дискурс з питань відновлення системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях України;

– сформулювати понятійно-категоричний апарат дослідження: «система надання соціальних послуг», «деокуповані території», «механізми відновлення»;

– визначити науково-методичну базу надання соціальних послуг на деокупованих територіях;

– дослідити міжнародний досвід організації соціально-економічного відродження деокупованих територій у післявоєнний період;

– висвітлити особливості правового регулювання системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях та забезпечення специфічних потреб населення, що постраждало від окупації;

– вивчити вплив збройного конфлікту на соціальну структуру та потреби населення деокупованих територій;

– проаналізувати бар'єри та стратегічні напрямки відновлення системи соціальних послуг на деокупованих територіях;

– систематизувати перспективи модернізації системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях.

Наукова новизна полягає у формуванні адаптивної моделі системи надання соціальних послуг, яка здатна швидко адаптуватися та пристосованої до специфічних потреб населення деокупованих територій.

Гіпотеза дослідження: дієве відновлення системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях можливе за умови розробки й впровадження адаптованої моделі, що враховує специфічні потреби населення, наслідки травматичного досвіду та наявний ресурсний потенціал.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

1.1 Аналіз наукового дискурсу з питань відновлення системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях

Зараз українська суверенність проходить серйозні випробування. Агресія, розв'язана Російською Федерацією проти України, триває вже понад десятиліття, починаючи з незаконної анексії Кримського півострова, а також втрати контролю над частиною Донецької та Луганської областей у 2014 році. Після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами, які загрожують її територіальній цілісності та незалежності. Ця тривала агресія з боку Російської Федерації не лише руйнує міста й інфраструктуру, а й прагне підірвати саме право українців на існування власної суверенної держави.

За час російсько-української війни було напрацьовано науковий доробок, що розкриває різні аспекти конфлікту. Дослідження у цьому контексті охоплюють питання міжнародного права, економічних наслідків, соціальних змін, інформаційної війни, проблем біженців та внутрішньо переміщених осіб. Не оминули також і тему відновлення та розбудови територій, які постраждали внаслідок бойових дій. Зазначені далі наукові здобутки становлять ключове значення для глибшого усвідомлення витоків, перебігу та наслідків війни. Вони також слугують основою для формування ефективних підходів щодо усунення її негативних впливів і забезпечення довготривалого миру.

В умовах, коли деокуповані регіони України мають гостру потребу в комплексному відновленні, особливу значущість набуває питання забезпечення соціальних прав і задоволення потреб населення. Повернення теренів означає

повернення життя та можливостей для сотень тисяч співгромадян, що підіймає питання відбудови населених пунктів, реінтеграції людей, та відбудови усіх систем життєзабезпечення, включаючи соціальні послуги. Водночас, відновлення системи надання соціальних послуг на цих територіях поки що не отримало достатнього відображення у наукових дослідженнях. Це створює додаткові труднощі у розробці науково обґрунтованих підходів до вирішення соціальних проблем, які виникають у мешканців звільнених територій.

На підтвердження, ще у 2017 році була опублікована монографія «Світова гібридна війна: український фронт» під редакцією В. П. Горбуліна. Ця робота стала однією з найбільш ґрунтовних колективних українських досліджень, присвячених аналізу феномену гібридної війни. У рамках цієї праці, підготовленої фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень, було проведено систематичний аналіз різних аспектів російської агресії проти України, охоплюючи воєнний, політичний, економічний, соціальний, гуманітарний та інформаційний виміри конфлікту. У ній здійснюється аналіз теоретичних засад, глобальних геополітичних чинників та багатовимірного впливу цього явища, враховуючи контекст втогнення на територію України. Особливу увагу приділено розгляду стратегій, які використовує росія, внутрішнім аспектам, що підвищують вразливість України, а також масштабним геополітичним викликам, які гібридна війна ставить перед міжнародною спільнотою [5].

У період з 2014 по 2020 рік конфлікт трансформувався: з «гарячої» фази та гібридної фази до більш стабільних бойових дій, на обмеженій конкретними кордонами території. Це, своєю чергою, вплинуло на потреби внутрішньо переміщених осіб, які тепер потребували не лише гуманітарної допомоги, але й підтримки у довгостроковій інтеграції, психологічній реабілітації, а також вирішення проблем з освітою. Тому науковій спільноті знадобився час на

проведення комплексного аналізу цих змін, щоб розробити відповідні рекомендації.

Результатом одного з таких досліджень стала монографія «Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки», яка висвітлює зазначені проблеми з соціально-педагогічної точки зору. Як зазначено у передмові монографії: «Ідея підготовки цієї монографії виникла з потреби соціально-педагогічного осмислення міграції не тільки як явища глобалізованого світу, в європейських тенденціях, а й на регіональному рівні та у формі масового вимушеного переселення, яке вже вдруге, після катастрофи на Чорнобильській атомній станції у 1986 році, стало складною проблемою сучасної України, але нині пов’язаною з військовою агресією Росії, розпочатою з 2014 року, врахування її ризиків у викликах громадянського суспільства і соціального виховання.» [2, с. 5].

Найбільш релевантним серед наведених досліджень, відповідно до теми вивчення є аналітична доповідь «Управління деокупованими територіями Харківської та Херсонської областей: досвід першого року» 2023 року (ред. В.Г. Потапенко). Актуальність роботи полягає у комплексному розкритті ключових аспектів функціонування цих регіонів після звільнення. Зокрема, у праці детально описані особливості деокупованих територій Харківської та Херсонської областей, що дозволяє зрозуміти специфіку викликів, які постали перед ними. Також, дослідження включає глибокий аналіз нормативно-правової бази, що регулює процеси відновлення та управління на цих землях. Значну увагу приділено державній політиці, спрямованій на реінтеграцію та відбудову, а також моделям державної політики, які реалізувалися або потребують впровадження у цих регіонах для забезпечення ефективного відновлення життєдіяльності [53].

Національна доповідь «Збереження і розвиток України в умовах війни та миру» укладена Національною академією наук України та видана у 2024 році, є

визначним і фундаментальним джерелом для дослідження. У доповіді переконливо показано, що майбутнє України залежить від комплексного впливу на кілька взаємопов'язаних вимірів. А отже, включає не тільки геополітичний аспект, що стосується місця України на світовій арені та її зовнішньополітичних орієнтирів. Вагомим є також демографічний вимір, що охоплює питання населення, міграції, народжуваності та смертності, які є критичними для людського капіталу країни. Не менш значущим є економічний вимір, що вимагає розбудови стійкої та конкурентоспроможної економіки, здатної забезпечити добробут громадян та ресурси для відбудови. І нарешті, духовно-культурний вимір підкреслює необхідність збереження та розвитку ідентичності, цінностей, мови та традицій, що є основою національної стійкості [29].

Проблематика теми соціальних послуг на деокупованих територій та сполучних питань також знайшла своє відображення у наукових статтях та дослідницьких роботах, де її вивчала низка науковців. Серед них варто відзначити таких вітчизняних дослідників як: Ж. Петрочко [28], О. Нежинська [25], О.В. Діброва, Т.Л. Лях [8], О. Шаумян, О. Музика [55], О.А. Бородіна, М.В. Плєтньов, В.В. Вахлакова [3], О.Л. Шпатакова, Р.О. Іваненко, М.Л. Погребицький [56], А.В. Боярська-Хоменко [4], В.Ф. Красилюк [19], І. Заблодська, Н. Негода [11]. У своїх працях вони вивчали різні аспекти життя на цих територіях. Зокрема, розглянуто тему психологічному стану населення, яке пережило окупацію та повернулося до мирного життя. Також, досліджувалася роль і механізми державної підтримки у відновленні життєдіяльності деокупованих громад, зокрема питання соціального забезпечення та відновлення інфраструктури. Окремо висвітлено аспект волонтерської діяльність на деокупованих територіях, що стала вагомим чинником допомоги у критичних умовах.

Отже, вивчення вітчизняних досліджень дозволило нам опрацювати наукову базу про потреби населення, специфіку функціонування соціальних

служб в умовах воєнного стану, а також про перешкоди та можливості для відновлення ефективної системи соціального забезпечення. Водночас, ми встановили, що на сьогодні існує невелика кількість наукових доробок, присвячених цілісному висвітленню проблеми відновлення галузі соціальних послуг на територіях з такою специфікою. Відповідно, залишається надзвичайно актуальною задача наукового осмислення проблем та перспектив розбудови цієї системи на звільнених землях, що обумовлює необхідність суттєвого розширення дослідницького поля.

1.2 Понятійно-категоричний апарат дослідження: «система надання соціальних послуг», «деокуповані території», «механізми відновлення»

Визначення системи понять і категорій на яку спирається дослідження є суттєвим етапом для забезпечення його наукової обґрунтованості. Окреслення термінологічного апарату дає змогу уникнути двозначності, структурувати матеріал та аргументовано викласти результати наукового аналізу.

Згідно з Законом України «Про соціальні послуги» система надання соціальних послуг - це комплексна структура, яка спирається на законодавчу базу, визначає основоположні принципи, методи та формати надання послуг. Вона також охоплює всіх учасників процесу, які залучені до організації та реалізації соціальної допомоги на всіх етапах. Така комплексна характеристика подана у Статті 7 Розділу ІІ вищезазначеного Закону. Слід також розуміти, що соціальні послуги – це цілеспрямовані заходи, спрямовані на превентивне запобігання складним життєвим ситуаціям, підтримку осіб чи сімей у подоланні труднощів, а також мінімізацію негативних наслідків, що виникають у зв'язку з такими обставинами. [45].

У сучасному суспільстві соціальні послуги займають вагоме місце у підтримці добробуту громадян. У профільному підручнику зазначено, що:

«Соціальні послуги – комплекс дій державних, громадських організацій, орієнтованих на забезпечення та покращення умов життєдіяльності особистості чи окремих груп.» Дане трактування відзначає скоординованість зусиль різних інституцій, які спрямовують сили на створення сприятливого середовища для людей, які цього потребують [17, с. 14].

У ході аналізу ми зустрічаємо і більш комплексні трактування, наприклад: «соціальні послуги – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя.» Твердження охоплює різні види допомоги, зазначає що це комплекс взаємопов'язаних заходів націлених на конкретну аудиторію [47, с. 301].

У своєму дослідженні професор К.В. Дубич стверджує, що система забезпечення соціальними послугами є складним, комплексним процесом. Вона вимагає ефективних механізмів державного управління, послідовної державної політики у сфері гарантування соціальної безпеки та допомоги вразливим верствам населення. Для забезпечення доступності, ефективності та якості функціонування цієї системи в Україні вона наголошує на необхідності чіткої та послідовної взаємодії між урядовими інституціями, муніципалітетами та представниками громадського сектору. Через термінологічний аналіз Дубич К. дійшла висновку, що «система надання соціальних послуг» є складовою частиною відкритої соціально-економічної системи країни й утворюється завдяки спільній діяльності державних установ та недержавних організацій, основним завданням яких є забезпечення соціальними послугами осіб і окремих соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах і не в змозі самостійно їх подолати, а тому потребують сторонньої підтримки та допомоги [9, с. 2].

На основі зазначених вище трактувань в даному дослідженні ми визначаємо системунадання соціальних послуг як складну структуру, суб'єктами якої виступають державні, комунальні та приватні установи, призначені для забезпечення підтримки особам чи окремим групам, що опинилися в складних життєвих обставинах.

Для визначення сутності терміну «деокупація» нам необхідно дослідити поняття «окупація», як його протилежність. Відповідно до дефініції академічного тлумачного словника, «окупація – тимчасове захоплення частини або всієї території однієї держави збройними силами іншої держави» [48, с. 684].

Юридичне визначення поняття «деокупація» закріплено в чинному законодавстві України. Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», термін «деокупація» розглядається як сукупність заходів, спрямованих на повне усунення збройних формувань Російської Федерації та її окупаційної адміністрації з тимчасово окупованих територій України. Кінцевою метою деокупації, відповідно до цього закону, є відновлення ефективного контролю України над цими територіями, а також забезпечення відновлення дії Конституції України та повноцінної юрисдикції українських органів влади [32].

У контексті даного дослідження ми розуміємо термін деокуповані території, як ті, що тимчасово перебували під контролем збройних сил Російської Федерації та окупаційної адміністрації Російської Федерації і над якими було відновлено здійснення державного регулювання установами влади України. Поняття охоплює комплекс подальших заходів із забезпечення дії українського законодавства, прав і свобод громадян, а також здійснення заходів з відновлення інфраструктури, державного управління та забезпечення соціальними послугами населення, яке постраждало від окупації.

Визначення поняття «механізми відновлення» потребує аналізу значень його складових. Згідно з українським тлумачним словником, існують такі

визначення: «механізм – внутрішня будова, система чого-небудь, що забезпечує порядок у якому-небудь виді діяльності, процесі» та «відновлення – дія і стан за знач. відновитися – набувати попереднього стану; відроджуватися» [49].

Після аналізу та узагальнення цих визначень, ми дійшли висновку, що механізми відновлення – це комплекс взаємопов'язаних елементів, методів та інструментів спрямованих на повернення об'єкту чи системи до попередньої функціональності або покращеного стану після деструктивного впливу. У випадку деокупованих територій передбачається створення та впровадження конкретних системних кроків спрямованих на відновлення соціальної інфраструктури та забезпечення подальшого стійкого розвитку.

Тож, визначення нами точної термінологічної основи дослідження є незамінним кроком для гарантування його наукової достовірності. Ми окреслюємо чіткий понятійній апарат, який дозволяє нам уникнути неточності, що є необхідною умовою для наукового пізнання. Цей етап також сприяє логічному упорядкуванню матеріалу, забезпечуючи послідовність у викладі думок. В результаті, ретельно визначені терміни та категорії дають змогу зрозуміло та переконливо представити наукові висновки, роблячи їх доступними для верифікації.

1.3 Науково-методична база надання соціальних послуг на деокупованих територіях

Реінтеграція та відновлення системи соціального забезпечення на деокупованих територіях України – це завдання, що відзначається значною складністю та вимагає всеохоплюючого планування. Для ефективного вирішення цього завдання нам необхідно ґрунтовно усвідомлювати масштаби існуючих проблем, врахувати специфіку місцевого контексту, а також уважно досліджувати унікальні потреби населення, котре зазнало наслідків

окупаційного режиму. Досягнення нами належного рівня розуміння є можливим лише за умови використання методів дослідження, які спираються на науково обґрунтовані підходи, і неухильного дотримання базових принципів наукового пізнання. Для того, щоб розробити ефективну стратегію та впровадити дієві механізми відновлення соціальних послуг, ми також спираємось на реальні дані, глибокий аналіз та комплексний підхід.

У контексті дослідження відновлення системи забезпечення соціальними послугами на деокупованих територіях, правильний вибір методології має вагоме значення. Як влучно зазначає В. Андрійчук «Методологія наукового дослідження – це сукупність методів, принципів та прийомів, що використовуються дослідником для пізнання предмета дослідження за її певного співвідношення і субординації» [1, с. 88].

Саме тому, спираючись на фундаментальні наукові принципи, необхідно ретельно підбирати методи дослідження, які б максимально відповідали специфіці поставлених завдань та дозволяли отримати достовірні та обґрунтовані результати. Адже, як підкреслює той же автор: «Вміння правильно вибрати метод – це мистецтво дослідника, його наукова компетентність, один із видів здатності такого дослідника забезпечити приріст нових знань.» [1, с. 90].

З чого можна зробити висновок, що без чіткого розуміння методологічних основ та вміння їх застосовувати, неможливо забезпечити якісний аналіз проблеми та розробити ефективні стратегії її вирішення.

Після визначення ролі методології в науковому дослідженні, варто означити конкретні принципи і методи, що застосовуються далі. У методології поняття «принцип» – це ключове, початкове положення будь-якої теорії або науки, яке визначає підхід до дослідження [30, с. 28].

Насамперед, принцип об’єктивності вимагає достовірного відображення ситуації без проекції особистих поглядів та стороннього впливу. Тож, застосовуючи його, ми прагнемо до точності в описі руйнувань, потреб

населення та ефективності чинних механізмів відновлення. Дослідження ґрунтується на перевірених даних, які мають достатній рівень валідності. В цьому контексті варто згадати про застосування принципу відповідності, який перетинається з принципом об’єктивності. В контексті дослідження, його значення полягає в тому, що відновлення має відповідати вже наявним успішним практикам, тобто ми спираємось на перевірені рішення.

Також, принцип детермінізму дозволяє встановити чіткі причинно-наслідкові зв’язки між окупацією та руйнуванням системи соціального захисту. Таким чином, ми маємо змогу визначити детермінанти успішного відновлення: безпечність, наявність кадрів, рівень фінансування тощо. Водночас, принцип наукової раціональності забезпечує відбір найбільш ефективних і реалістичних рішень в умовах воєнного стану та обмежених ресурсів. Наприклад, замість створення нових державних структур чи дорогого будівництва стаціонарних центрів запропоновано використання мобільних бригад, електронних платформ та залучення громадського сектору. Таким чином, модель є не лише теоретично обґрунтованою, а й реально впроваджуваною навіть у громадах із критичним рівнем руйнувань.

Отже розуміємо, що такий підхід передбачає аналіз не тільки соціальної допомоги, але і взаємодії з психологічною підтримкою, освітніми послугами для дітей, забезпеченням житла та сприянням працевлаштуванню, оскільки усі ці аспекти формують цілісну картину добробуту населення. При застосуванні цього підходу потрібне ретельне врахування взаємозв’язків між різними сферами життєдіяльності населення, особливо мешканців деокупованих територій, де потреби часто охоплюють широкий спектр питань. Даний підхід сприяє створенню комплексних програм допомоги, які здатні відповідати на виклики шляхом інтеграції у медичній, психологічній, освітній, житловій та економічній сферах. Таким чином, системний аналіз і взаємодія між структурами дозволяють

забезпечити ефективне задоволення потреб населення та сприяти його розвитку [7].

Проведення всебічного аналізу та отримання обґрунтованих висновків потребує застосування як загальнотеоретичних, так і емпіричних методів дослідження. Говорячи про загальнотеоретичні методи маємо на увазі індукцію, дедукцію, аналіз, синтез, системний аналіз та аналогію. Вони є істотними інструментами для дослідження відновлення соціальної роботи на деокупованих територіях.

Використовуючи індуктивний метод, ми узагальнюємо виявлені закономірності з аналізу конкретних прикладів. Метод набуває значної практичної цінності у контексті дослідження ефективних стратегій відновлення соціальних послуг у громадах. Використовуємо такий підхід зокрема з метою формування узагальнених рекомендації на основі конкретних випадків для інших територій, що зазнали окупації. У свою чергу, дедуктивний метод, що базується на використанні загальних принципів для оцінки конкретних ситуацій. Для нас він особливо корисний у процесі вивчення реалізації нормативно-правових положень на практиці. Як от, опрацювання положень Закону України «Про соціальні послуги» дозволяє визначити перелік послуг, які мають бути доступними для населення конкретної деокупованої території, а також перевірити їх реальне впровадження й потенційні недоліки в системі [45].

Застосовуючи метод аналогії, ми маємо можливість максимально застосувати здобуті знання та навички. За допомогою нього, ми адаптовуємо успішні рішення з однієї території до іншої з подібними потребами. Наприклад, програму підтримки населення, що добре зарекомендувала себе на одній деокупованій території, можна успішно адаптувати для іншої. Системний аналіз, у свою чергу, забезпечує всебічне розуміння процесів відновлення соціальної роботи, розглядаючи їх як комплексну систему, що складається з кадрових, фінансових, інфраструктурних та нормативно-правових компонентів, а також

враховує зовнішні впливи. Такий підхід є необхідною умовою для розробки ефективних інтегрованих стратегій.

Методи аналізу й синтезу доповнюють один одного у процесі дослідження. Аналіз дозволяє нам акцентувати увагу на розборі явища чи об'єкта на складові для їх обґрунтованого вивчення у одній сфері. Синтез же спрямований на об'єднання різних частин та пізнання явища у його цілісності. Використовуючи його ми встановлюємо зв'язок між складовими та інтегруємо знання в єдину систему. Застосування цих методологічних підходів у комплексі дозволяє нам глибоко дослідити різні аспекти відновлення соціальної роботи. Це сприяє формуванню обґрунтованих рекомендацій і розробці довгострокових стратегій підвищення ефективності функціонування системи соціальних послуг у деокупованих регіонах. Поєднання цих методів дозволяє розробити комплексну програму відновлення соціальних послуг враховуючи потреби та ресурси.

У вивченні ситуації спираємось на емпіричні методи дослідження, такі як аналіз статистичних даних та аналіз офіційної документації. Аналіз статистичних даних, що охоплює вивчення офіційних показників, забезпечує можливість кількісно оцінити як масштаби досліджуваного явища, так і ефективність вжитих заходів реагування. Опрацювання даних про кількість внутрішньо переміщених осіб, рівня безробіття, а також показників охоплення бенефіціарів на деокупованих територіях дозволяє отримати обґрунтовану оцінку потреб населення у відповідному регіоні.

Для збору первинної інформації використовуємо метод аналізу документів, який передбачає вивчення різних джерел, що створені для передачі інформації. Документи класифікуємо на декілька груп. З одного боку, є офіційні документи, такі як закони, інструкції, розпорядження та статистичні дані. Натомість, з іншого боку, є неофіційні джерела, наприклад, особисті щоденники, спогади та фотографії. Також інформацію можна черпати з медіа. Крім того, документи діляться на первинні (листування, записи, які безпосередньо

фіксують події) та вторинні (звіти, статистичні зведення, які узагальнюють первинні дані). До прикладу, аналізуючи звіти місцевої влади про відновлення інфраструктури на деокупованій території, можна отримати важливі дані про темпи відбудови, обсяги фінансування та ключові пріоритети. Необхідно пам’ятати, що глибина і правдивість дослідження залежить від ретельного та різноманітного вибору джерел. Джерельна база дослідження включає наукові публікації, фахові монографії, матеріали конференцій, аналітичні звіти органів влади, міжнародні документи та матеріали засобів масової інформації [12].

Отже, визначення науково-методичної основи дослідження зумовило його обґрунтованість та високий рівень достовірності. Означення принципів та методів лягло в основу всебічного аналізу системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях, дало змогу детально вивчити чинне законодавство, яке регулює цю важливу сферу та виявити реальні проблеми під час відновлення життєздатності на звільнених територіях.

Підбиваючи підсумки, щодо викладеного у першому розділі, слід наголосити, що ми сформували міцний теоретико-методологічний фундамент для подальшого дослідження процесу відновлення системи соціального забезпечення на звільнених територіях. Як висновок, можемо сформулювати заключні положення цього розділу.

Розглянуто контекст агресії Російської Федерації проти України та безпрецедентні виклики, які вона становить для територіальної цілісності та соціальної сфери, підкресливши необхідність відновлення системи соціальних послуг на звільнених територіях.

Проведений нами аналіз наукового дискурсу з цієї проблематики дозволив окреслити ключові питання, виявити недостатньо висвітлені аспекти та обґрунтувати актуальність обраної теми дослідження.

Ми дали чітке визначення понять «система надання соціальних послуг», «деокуповані території» та «механізми відновлення», що забезпечує розуміння та узгодженість термінології впродовж всієї роботи.

Обґрунтування вибору науково-методичної бази підкреслює обізнаність з сучасними методами дослідження соціальних процесів та готовність використати їх для вирішення реальних проблем, пов’язаних з відновленням соціальної сфери на звільнених територіях.

На завершення, перший розділ є надійним підґрунтям для емпіричного дослідження та розробки практичних рекомендацій щодо покращення системи забезпечення соціальними послугами.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

2.1 Дослідження міжнародного досвіду організації соціально-економічного відродження деокупованих територій у післявоєнний період

У повоєнний період успішна реінтеграція звільнених територій залежить від реалізації комплексної програми соціально-економічного відновлення. Тому, у розділі досліджується міжнародний досвід організації відновлення на прикладі Косово, Боснії і Герцеговини та інших балканських країн, Афганістану, Ірану та Грузії в період із кінця 1990-х -початку 2000-х років. Досвід країн, кожна з яких пережила збройні конфлікти, окупацію, тоталітарні режими, тощо, демонструють різноманітні підходи до подолання наслідків війни, включаючи відбудову інфраструктури, відновлення економіки, реінтеграцію населення та стабілізацію суспільства. Аналіз їхнього досвіду дозволяє виявити ключові фактори успіху, а також виклики, які виникають під час реалізації програм відновлення, що є цінним для формування ефективних стратегій у сучасних умовах.

У 1990-х роках, після розпаду СРСР і змін на політичній арені у Європі, Югославія (СФРЮ) стала епіцентром збройних конфліктів. Події, пов’язані з розпадом цієї федерації, є одними з найтрагічніших з часу Другої світової війни. Міжетнічні відносини, що загострилися до ворожнечі та етнічних чисток, унеможливили мирне співіснування різних етносів у межах єдиної югославської держави.

Хорватська війна за незалежність розпочалася після проголошення незалежності від Югославії 1991 року, що призвело до повстання сербської меншини в «Сербській Країні» (Krajina) за підтримки Сербії та ЮНА. Конфлікт

завершився у серпні 1995 року операцією «Буря» (Oluja), під час якої хорватські сили повернули контроль над більшістю окупованих територій, що призвело до масового вигнання близько 200 000 сербів. Після війни Хорватія зіткнулася з викликами: повернення біженців, відбудова зруйнованих будинків, відновлення демократії та економіки.

Процес відновлення активізувався з 1995–1997 років: макроекономічна стабілізація зупинила падіння ВВП, а програми відбудови, підтримані міжнародними донорами, а саме Світовим банком та ЄС, стимулювали економічне зростання. Успіх полягав у швидкій інтеграції до європейських структур: вступ до Ради Європи (1996), СОТ (2000) та угода про асоціацію з Європейським Союзом (2001).

Хорватія також провела реформи для повернення сербських біженців. Проте, у 2005 році країна майже не просунулася у вирішенні питання втрачених прав оренди сербських сімей, які покинули свої домівки під час війни. Велика частина біженців тікали від війни з Хорватії до Сербії та Чорногорії. Хоча в 2003 році уряд запропонував їм можливість орендувати або викупити державне житло за зниженими цінами, до листопада 2005 року цією програмою майже ніхто не скористався. Низька ефективність програми посилила сумніви біженців щодо можливості відновлення своїх прав і до вересня 2005 року лише 3628 колишніх орендарів подали заявки на участь [63].

Сербія ж, як центр федерації, зазнала непрямих втрат від воєн у Хорватії, Боснії та Косово. Країна підтримувала сербські сепаратистські утворення, під керівництвом Слободана Мілошевича, що призвело до міжнародних санкцій, блокади та гіперінфляції. Війна в Косово 1999 року завершилася бомбардуваннями НАТО, що зруйнувало інфраструктуру, спричинило масовий відтік біженців та економічний колапс. Після відставки Мілошевича у 2000 році Сербія розпочала перехід до демократії, але відновлення було повільнішим через політичну нестабільність та війну в Косово.

Хорватія приєдналася до ЄС 2013 у році, ставши 28-й членом союзу. Цій події передувало проведення низки політичних, економічних, соціальних реформ, задля виконання Копенгагських критеріїв та розв'язання прикордонних суперечок. Хорватія також приєдналася до Шенгену та єврозони у 2023 [6].

Сербія, попри укладення угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2008 році та вступ до Світової органнізації торгівлі у 2011 році досі не є його членом. Серед ключових бар'єрів: нормалізація з Косово, що блокує кластери переговорів; відмова від санкцій проти Росії; проблеми з верховенством права, медіа-свободою та корупцією. До того ж Хорватія, як член ЄС, іноді блокує прогрес Сербії через двосторонні суперечки [18].

Несумісне бачення майбутнього держави, поєднання територіальних, міжетнічних та міжконфесійних конфліктів між боснійськими мусульманами, православними сербами, католицькими хорватами та югославами спричинили найжорстокішу на Балканах Боснійську війну. На тлі ідей єдиної Югославії, прагнення незалежності та амбіцій «Великої Сербії» та «Великої Хорватії» вибух конфлікту був неминучим.

У 1992–1995 роках на території Боснії і Герцеговини розгорнулися запеклі бойові дії за участю трьох сторін конфлікту, які періодично об'єднувалися в ситуативні союзи проти третьої сторони. Боснійська війна була тісно пов'язана із сербсько-хорватським конфліктом, адже Сербія та Хорватія активно застосовували свої армії на території БіГ. Таким чином, події на сербсько-хорватському фронті суттєво впливали на хід бойових дій у Боснії. Сотні тисяч людей стали внутрішніми переселенцями або залишили країну як біженці.

Боснійська війна завершилася у 1995 році після майже чотирьох років протистояння, залишивши економіку та інфраструктуру країни в руїнах. Дейтонські угоди припинили війну, визначивши статус Боснії і Герцеговини як федерації. Згідно з угодою, Федерація Боснії і Герцеговини складається з 10 кантонів, тоді як Республіка Сербська не має такого проміжного

адміністративного рівня. Окремо існує нейтральний самоврядний округ Брчко. Складна адміністративна структура зробила післявоєнне відновлення країни ще більш комплексним. Між цими утвореннями було розміщено миротворчі сили НАТО (IFOR, після 1996 SFOR), а з 2004 року відповідальність за безпеку перейшла до ЄС [23].

Міжнародна місія під егідою ООН та ЄС відповідала за виконання цивільної частини Дейтонських угод. Моніторинг та гуманітарні завдання виконувала Місія ООН з 1995 по 2001 рік. Важливу роль у реінтеграції відіграли Міжнародна поліцейська місія ЄС (EUPM Bosnia), яка сприяла відновленню контролю над кордонами, реформам правоохоронних органів, розслідуванням воєнних злочинів для трибуналу, а також Місія ЄС «Алтея» (EUFOR Althea), яка досі підтримує виконання умов мирної угоди [61].

Для економічного відновлення та збалансованого розвитку регіонів наприкінці 2003 року, за підтримки Єврокомісії в рамках проєкту EURED, створено п’ять агенцій регіонального розвитку (NERDA, HERDA, SERDA, REZ-RDA, ARDA), які розробили стратегії економічного зростання громад та сприяли партнерству між місцевими сторонами. Вони виступають важливим посередником між національним і регіональним рівнями залучення фінансових ресурсів Європейського Союзу для ініціатив розвитку, які спрямовані на задоволення локальних запитів та відповідають критеріям членства в ЄС. До повноважень агенцій регіонального розвитку належать: 1) представлення даних про соціально-економічний стан регіону, SWOT-аналіз та стратегічні цілі; 2) сприяння у визначенні перспективних проєктних ідей на етапі щорічного формування програм; 3) надання консультацій з складання програмно-цільових матеріалів для забезпечення їх відповідності регіональним пріоритетам та потребам; 4) можуть бути посередниками, відповідаючи за здійснення конкурсного відбору та експертизи поданих заявок; 5) надання інформаційної підтримки авторам проєктів щодо можливостей отримання фінансування та

правил оформлення документів; 6) здійснюють нагляд за впровадженням затверджених заходів та інформують відповідальний орган; 7) формують основні стратегічні матеріали, зокрема плани регіонального розвитку та концепції розумної спеціалізації, з обов'язковим орієнтуванням на пріоритети євроінтеграції. Зараз агенції регіонального розвитку мають статус громадських організацій та діють в інтересах Міністерства соціальної політики й регіонального розвитку [23, с. 79].

Загальна сума міжнародної допомоги Боснії і Герцеговині у 1996–2006 роках перевищила 7,9 млрд доларів США. Кошти спрямовувалися на відновлення інфраструктури, повернення біженців, соціальну сферу, зайнятість, фінансові реформи, розмінування, постачання матеріалів, регіональну співпрацю та комплексну підтримку. Основними донорами були Європейська Комісія (близько 1 млрд ECU через програми OBNOVA, PHARE, Essential Aid), Група Світового банку (983 млн доларів через кредити IDA та трастові фонди), а також двосторонні донори, зокрема США, Нідерланди, Німеччина, Австрія, Франція, Італія, Японія, Норвегія, Швейцарія, тощо. Незважаючи на це, реінтеграція Боснії і Герцеговини виявилася менш успішною через масштаб проблем, поглиблених війною. Хоча мирне співіснування етнічних груп відновлено, залишаються значні виклики щодо консенсусного управління та збереження єдності країни.

Збройний конфлікт у Косово розгорівся в 1998 році і загострився в 1999, ставши кульмінацією тривалої напруги між сербським урядом і косовськими албанцями, які становили більшість населення. Основною причиною конфлікту стала дискримінаційна політика щодо албанців, що викликало їхній опір, зокрема у формі діяльності Армії визволення Косова, яка відстоювала незалежність регіону.

Таким чином, мир, демократія та стабільність є критично важливими для Косово, яке переживає трансформацію своїх внутрішніх політичних, соціальних

та економічних систем внаслідок бомбардувань НАТО Союзної Республіки Югославія, що складалася з Сербії та Чорногорії, у березні 1999 року. По закінченню війни став очевидним значний рівень руйнувань, пов'язаних з життям, майном та бізнесом, значною мірою ключова інфраструктура, така як дороги, мости, системи водопостачання, медичні центри та школи була серйозно пошкоджена або зруйнована. Світовий банк та Європейський Союз (ЄС) схвалили допомогу для реконструкції Косова приблизно на суму 2,5 мільярда доларів США протягом чотирьох-п'яти років, проте поставало питання з освоєння, розподілу, моніторингу витрачення коштів, а також запобігання корупції [59].

Після 1999 року, коли збройний конфлікт у Косові залишив по собі масові переміщення населення, зруйновану інфраструктуру та знищені державні інститути, міжнародна спільнота визнала нагальну потребу в системній, довгостроковій та цілеспрямованій підтримці процесів відновлення. У відповідь на ці виклики було створено Європейська агенція з реконструкції (ЄАР) як спеціалізований виконавчий орган Європейської Комісії. Воно діяло з 2000 по 2008 рік, координуючи реалізацію проектів міжнародної технічної допомоги (МТД) не лише в Косово, але й у Північній Македонії, Сербії та Чорногорії. ЄАР діяла відповідно до мандату, безпосередньо делегованого Європейською Комісією, що забезпечувало гнучкість у прийнятті рішень, швидке виконання програм та високу ефективність адміністрування бюджету. Загальний обсяг фінансування, у Косові, перевищив 1,1 мільярда євро та був зосереджений на п'яти ключових секторах: енергетиці, житлово-комунальній інфраструктурі, транспорті, сільському господарстві та державному управлінні.

Під час роботи ЄАР було реконструйовано понад 8400 житлових одиниць, надаючи пріоритет найбільш маргіналізованим групам: внутрішнім переселенцям, етнічним меншинам і сім'ям, де жінка є головою родини. Проекти

виконувалися з урахуванням міжгрупових відносин, що мінімізувало ризик повторного загострення конфліктів.

Відновлення критично важливих логістичних шляхів, зокрема маршруту Приштина – Скоп'є, стало основою для інтеграції Косова в регіональну економічну систему. Загалом було відновлено понад 400 кілометрів доріг, включно з реконструкцією мостів, тунелів та залізничних вузлів. Механізм МТД також охоплював програму екстреної допомоги фермерам, яка забезпечувала необхідними ресурсами понад 30 000 домогосподарств, такими як насіння, інструменти та добрива. Крім того, було створено сільськогосподарські консультаційні служби для зростання продуктивності та сприяння зайнятості в сільській місцевості. Програми розвитку адміністративного потенціалу включали професійне навчання державних службовців, інституційні реформи в місцевому самоврядуванні, оцифрування державних реєстрів та впровадження принципів належного управління. Значна частина проєктів також була спрямована на зміцнення верховенства права, антикорупційний нагляд та реформування судової системи.

Згодом в односторонньому порядку, акт Парламенту Косова від Сербії 17 лютого 2008 року проголосив про незалежність, що призвело до нової хвилі кризи. Підтримуючи мирні процеси, донори та міжнародні партнери через Організацію Об'єднаних Націй (ООН) відіграли важливу роль у допомозі місцевим громадам формуючи майбутнє Республіки Косово.

Фінансова підтримка в Косово надавалася через програму CARDS (Допомога громади для реконструкції, розвитку та стабілізації), яка була створена Європейським Союзом для сприяння стабільності на Західних Балканах. Право на допомогу від програми мали Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Федеративна Республіка Югославія, колишня Югославська Республіка Македонія та згодом Республіка Косово, які постраждали від локальних конфліктів. Основними напрямками діяльності були: спільне управління

кордонами, зміцнення адміністративного потенціалу, підтримка економічної стабільності, розвиток та інтеграція транспортної, енергетичної та екологічної інфраструктури регіону в європейські мережі [62].

Між 2000 і 2006 роками CARDS мобілізувала понад 5 мільярдів євро, понад 80% яких було виділено на інституційну реконструкцію та підтримку демократичного управління. Програма базувалася на принципах багаторівневої координації, що передбачала партнерство з місцевими органами влади, організаціями громадянського суспільства та міжнародними установами, такими як УНМІК (Тимчасова Місія ООН в Косові), ОБСЄ (Організація з безпеки і співробітництва в Європі) та ПРООН (Програма розвитку ООН).

У період після війни Європейський Союз відіграв значну роль у відновленні балканських країн, надаючи допомогу через різні програми, що відповідали конкретним етапам розвитку країни. Програми PHARE та OBNOVA (90-ті роки) та програма CARDS (2000-ні роки) спрямовані на розбудову інституційного потенціалу, необхідного для економічного зростання та майбутньої інтеграції в ЄС. Інструмент передвступної допомоги (IPA) є ключовим фінансовим важелем Європейського Союзу для держав-кандидатів, забезпечуючи / реалізовуючи підтримку через надання грантів, інвестиційне фінансування та експертну / технічну допомогу [23].

Отже, приклад Косова демонструє переваги спеціалізованих організацій, наділених широкими повноваженнями для оперативного управління проєктами міжнародної технічної допомоги у нестабільних постконфліктних середовищах. Крім того, ефективним виявився секторальний підхід, який забезпечує спрямування ресурсів не на окремі проєкти, а на комплексні реформи у ключових секторах, таких як житлове будівництво, енергетика або державне управління.

Г. Палій аналізуючи досвід врегулювання конфліктів на Балканах, приходить до висновку, що для швидкої деокупації та успішної реінтеграції територій потрібне виконання таких умови: 1) реінтеграція територій вимагає від

держави міцної армії.; 2) застосування економічних санкцій та військово-політичного тиску проти агресора.; 3) політична і військова влада мають діяти злагоджено та послідовно; 4) роззброєння незаконних збройних формувань і населення, а також забезпечення роботи перехідних органів влади (зокрема, правоохоронних) за підтримки миротворців; 5) реальне умиротворення в регіоні з повністю відновленим контролем над кордонами і територією; 6) військові злочинці мають обов'язково понести покарання; 7) запровадження амністії, за винятком воєнних злочинців та тих, хто вчинив тяжкі злочини.; 8) повернення до конституційних норм та відновлення правопорядку на деокупованих територіях [27, с. 70–71].

У відповідь на теракти 11 вересня, наприкінці 2001 року Сполучені Штати розпочали військову операцію в Афганістані з метою знищення терористичної мережі Аль-Каїди та ліквідації режиму Талібану. Після повалення режиму Талібану в 2001 році відбудова Афганістану стала одним із ключових завдань для міжнародної спільноти. Координацію цього процесу забезпечувала Боннська конференція з питань Афганістану. Для фінансування відновлення країни у 2002 році було засновано Цільовий фонд відновлення Афганістану (ARTF) – багатосторонній трастовий фонд, що став платформою для координації міжнародної допомоги, спрямованої на поліпшення життя мільйонів афганців. Цей фонд, підтриманий 34 донорами та керований Світовим банком, з 2002 по 2021 рік фінансував національні пріоритетні програми уряду, сприяючи значному прогресу в країні, зокрема швидкому темпу зниження дитячої смертності та збільшення кількості дітей, які відвідують школу [65].

Протягом багатьох років економіка Афганістану значною мірою підтримувалася фінансовою допомогою з різних країн. Цільовий фонд відновлення Афганістану використовував модель прямої підтримки державного бюджету, уряд в основному отримував не проектну допомогу, що реалізується поза державним бюджетом, а пряме поповнення бюджету країни. У цьому

підході надав афганському уряду певну автономію у розподілі ресурсів і водночас сприяв впровадженню механізмів підзвітності, систем моніторингу та аудиторських процедур, що відповідали стандартам міжнародних фінансових організацій, як це передбачено Цільовим фондом відновлення Афганістану.

Проекти розвитку інфраструктури, включаючи відновлення доріг, мережі електропостачання, покращення системи водопостачання, а також сільськогосподарського сектору, були реалізовані як через Цільовий фонд реконструкції Афганістану, так і через такі механізми, як національні програми та проекти міжнародних фондів [57].

Через програму розвитку громад було створено понад 30 000 Рад розвитку громад, які керували впровадженням більш ніж 60 000 невеликих місцевих проектів. Однак, афганський досвід також підкреслює системні недоліки моделей відновлення, які значною мірою контролюються ззовні. Корупція, розрізненість донорської допомоги, дублювання програм і слабкий інституційний потенціал призвели до надмірної залежності від зовнішнього фінансування, що проявляється в неспроможності держави самостійно забезпечувати основні функції без постійної зовнішньої підтримки. Досвід Афганістану ілюструє неоднозначний вплив міжнародної допомоги: з одного боку, вона може суттєво сприяти відновленню важливих систем, а з іншого – створює ризик формування інституційного вакууму, внаслідок чого всі зусилля зникають після припинення зовнішньої підтримки.

В Іраку декілька міжнародних організацій координували надання технічної допомоги, серед яких ключову роль відігравав Міжнародний фонд реконструкції Іраку (IRFFI), створений під егідою Світового банку та Програми розвитку ООН. Також, до них відносяться Іракський фонд свободи (Iraqi Freedom Fund) та Фонд допомоги та реконструкції Іраку (IRRF), заснований Конгресом США у 2003 році для відновлення інфраструктури Іраку, пошкодженої санкціями та війнами. У період з 2004 по 2010 рік IRFFI залучив понад 2,3 мільярда доларів, розподілених

між Іракським трастовим фондом ООН та Світовим банком. Пріоритетними сферами інвестування були енергетика, охорона здоров'я, освіта, водопостачання та розвиток інституцій. Підтримка надавалася як через державні субсидії, так і через державно-приватне партнерство [16].

Проте міжнародні оцінки виявили обмежену ефективність деяких проектів, значну розрізненість допомоги, дублювання функцій та недостатню координацію між донорами. Досвід Ірану показав системні проблеми, пов'язані з корупцією, обмеженою участю населення у прийнятті рішень, слабким місцевим інституційним потенціалом та відсутністю довгострокового моніторингу та оцінки.

Після збройного конфлікту з Росією в серпні 2008 року, Грузія, втративши контроль над 20% своєї території, зіткнулася з необхідністю відновлення економіки, політичної стабілізації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Міжнародна технічна допомога стала ключовим елементом партнерства між Грузією та її донорами.

У жовтні 2008 року на донорській конференції в Брюсселі було мобілізовано понад 4,5 мільярда доларів на 2008–2010 роки, що перевищило очікувані потреби. Кошти були розподілені на гуманітарну допомогу, житло для ВПО, інституційне відновлення, макроекономічну стабілізацію, відновлення інфраструктури та підтримку приватного сектора [46].

Для управління допомогою Грузія створила спеціальні інституції. Міністерство фінансів координувало бюджетування програм з урахуванням міжнародних проектів, а Департамент координації міжнародної допомоги займався стратегічним узгодженням, моніторингом та звітністю. Станом на 2022 рік, Міністерство у справах ВПО, реалізуючи гуманітарні та житлові програми, забезпечило постійним житлом понад 45 тисяч родин з 91 671, що мали статус внутрішньо переміщених осіб [13].

Програми Євросоюзу, такі як EU4Georgia, та інші ініціативи, які фінансуються ЄС надали технічну допомогу для створення професійної державної служби, посилення антикорупційного законодавства та розвитку цифрового управління. Через відкат демократії, фінансову допомогу уряду призупинено, але ЄС посилює підтримку громадянського суспільства та незалежних ЗМІ для зміцнення демократії та захисту прав [60].

Попри значну міжнародну допомогу, в Грузії виявилися проблеми, актуальні й для України: невідповідність між пріоритетами донорів і місцевими потребами, швидке зношування новозбудованої інфраструктури через відсутність плану обслуговування, недостатнє залучення місцевого громадянського суспільства, що знижувало прозорість. Однак, Грузія демонструє успішний підхід до координації допомоги, інтегрований в національний бюджетний процес, з цифровою звітністю та стратегічним плануванням. Цей досвід, особливо співпраця уряду та донорів, може бути корисним для України у відновленні звільнених територій [68].

Дослідження досвіду різних країн у післявоєнний період кінця 1990-х – початку 2000-х років показує, що успішне соціально-економічне відновлення деокупованих територій залежить від низки факторів: ефективної координації міжнародної допомоги, залучення місцевих громад, адаптації стратегій до культурних і політичних особливостей регіону, а також забезпечення стабільності та безпеки. Кожна з країн зіткнулася з унікальними викликами, такими як обмежені ресурси, політична нестабільність чи складнощі з реінтеграцією населення, але їхній досвід підкреслює важливість комплексного підходу, що поєднує економічну відбудову, соціальну підтримку та інституційні реформи.

Особливе значення має також вивчення специфічного досвіду, наприклад, кейс балканських країн у відновленні після конфліктів на шляху до євроінтеграції. Результати дослідження можуть виступати вихідним матеріалом

для напрацювання стратегічних планів відбудовив інших регіонах, які стикаються з аналогічними викликами після деокупації.

2.2 Особливості правового регулювання системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях та забезпечення специфічних потреб населення, що постраждало від окупації

Пріоритетною необхідністю в контексті воєнних дій та окупації українських територій є встановлення особливостей правового врегулювання механізмів соціального обслуговування населення. Відновлення контролю над цими територіями вимагає не тільки відбудови зруйнованого та налагодження економіки, але й оперативного забезпечення специфічних потреб населення, яке перебувало в умовах окупаційного режиму. У центрі уваги – законодавчі важелі, що регулюють діяльність соціальної сфери в умовах війни, проблемні питання їх практичного застосування, а також міжнародні стандарти, які сприяють дієвому відновленню соціального захисту. Аналізу потребують запити вразливих верств населення: внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб з інвалідністю, дітей, людей літнього віку та інструменти для їх підтримки для повернення до повноцінного життя та соціальної реінтеграції.

Відновлення системи забезпечення соціальними послугами на звільнених територіях України невіддільне від міжнародного гуманітарного права та стандартів, які встановлюють обов’язки держав щодо захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту, окупації та післявоєнного відновлення. Міжнародні норми слугують правовою основою для забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), осіб з інвалідністю та інших вразливих груп, а також для координації міжнародної допомоги.

Інтеграція загальновизнаних норм у законодавчі акти України, зокрема через Закон «Про соціальні послуги», а також доповнення до нього в умовах

воєнного стану, дозволяє адаптувати соціальний захист до специфіки деокупованих зон. Фундаментальними документами гуманітарного права є Женевські конвенції 1949 року та їх Додаткові протоколи 1977 року, що закріплюють відповідальність сторін за соціальний захист мирного населення на окупованих та деокупованих територіях. Четверта Женевська конвенція, присвячена захисту цивільних осіб під час війни, у статті 49 забороняє примусові депортації та евакуації з окупованих зон без військової необхідності, а стаття 53 забороняє руйнування майна, включно з соціальною інфраструктурою, окрім випадків абсолютної військової потреби. У контексті України це стосується захисту ВПО та жителів деокупованих регіонів, таких як Київська, Чернігівська, Харківська, Херсонська області, де російські сили зруйнували центри соціального захисту [45;67].

Коментарі Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) до конвенцій підкреслюють обов’язок окупанта забезпечувати базові потреби населення, включно з медичною допомогою та соціальним захистом, а після деокупації – сприяти реінтеграції. В Україні застосування конвенцій слугує основою для звинувачень у воєнних злочинах, таких як атаки на цивільну інфраструктуру, і для міжнародної допомоги в відновленні соціальних послуг [64].

Рекомендації Ради Європи та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) щодо прав ВПО та відновлення послуг акцентують на інклюзивності та гендерній чутливості в політиках реінтеграції. Рада Європи через проект «Внутрішнє переміщення в Україні: побудова рішень» (2018–2023, продовжений до 2025) рекомендує посилювати правову базу для захисту прав ВПО, включаючи доступ до соціальних послуг, освіти та охорони здоров’я, з акцентом на участь жінок у прийнятті рішень. У рекомендаціях Ради Європи, зокрема варто згадати програму партнерства з Україною Promoting Gender Equality in Ukraine (Pro-GE), підкреслюється необхідність гендерно-чутливих

політик і залучення ВПО до місцевих рад для моніторингу відновлення послуг [58].

УВКБ ООН (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців), у свою чергу, у Регіональному плані реагування на ситуацію з біженцями з України (2025–2026) та Кризовому плані реагування в Україні (2025) наголошує на підтримці 3,57 млн ВПО через мультисекторальну допомогу, включаючи відновлення доступу до соціальних послуг, психосоціальну підтримку та інтеграцію в національні системи соціального захисту. УВКБ ООН рекомендує перехід від гуманітарної допомоги до сталого включення ВПО в національні програми, з фокусом на повернення (73% ВПО зацікавлені в поверненні при дотриманні умов безпеки та доступу до послуг) та створення IDP-рад для участі в рішеннях. Ці рекомендації інтегровані в українське законодавство, наприклад, через Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», і сприяють відновленню послуг на деокупованих територіях, де UNHCR підтримує понад 100 IDP-рад для адвокації прав ВПО [66; 50].

У 2020 році, через завершення попередньої стратегії та реформу самоврядування була затверджена Постановою Кабінету Міністрів України «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки», що позиціонує соціальні послуги як ключовий елемент переходу від окупації до повної реінтеграції. Також, вона передбачає оптимізацію підтримки територій та комплексний розвиток регіонального потенціалу, спрямований на створення умов для гідного життя в єдиній та децентралізованій країні [38].

На додачу, план заходів на 2025–2027 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України та розроблений Міністерством розвитку громад та територій України, є інструментом для реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. План інтегрує соціальні заходи в загальну мету Державної стратегії регіонального розвитку – досягнення сталого розвитку регіонів через децентралізацію, відновлення та інклюзію. Соціальна

сфера охоплює близько 30–40% завдань з фокусом на створення та модернізацію соціальної інфраструктури, що передбачає будівництво та реконструкцію закладів соціальної сфери в громадах, таких як центри надання соціальних послуг, будинки для літніх людей та реабілітаційні центри, особливо в деокупованих територіях і регіонах, що постраждали від бойових дій. Соціальний захист вразливих груп має особливий акцент на ветеранах війни, внутрішньо переміщених осіб та родинах загиблих, з заходами, що включають програми психологічної реабілітації, професійної перепідготовки та моніторингу соціальних ризиків, а також створення єдиної бази даних для координації допомоги з індикаторами виконання, наприклад, охоплення послугами не менше 80% внутрішньо переміщених осіб до 2027 року. Для деокупованих територій, таких як Крим, частини Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, заплановані програми повернення населення, соціальної адаптації та протидії дискримінації. Також передбачені програми соціального захисту у 2025 році за відповідальністю Мінветеранів та регіональних центрів, зокрема запуск національної кампанії з психосоціальної підтримки для 100 тисяч осіб, включно з тренінгами для соціальних працівників [41].

З початку повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 року російські війська тимчасово окупували понад 3800 населених пунктів у 231 громаді регіонів України (Донецька, Луганська, Харківська, Херсонська, Запорізька, Миколаївська, Сумська, Чернігівська, Київська області). В результаті, на цих територіях була зруйнована державна система управління та припинилося надання адміністративних та інших важливих послуг для населення. Деокуповані території зіштовхуються з цілим комплексом проблем, що ускладнюють повернення до нормального життя. Серед них, відсутність елементарних зручностей, таких як водопостачання, електроенергія та тепло, що робить проживання неможливим. Надання адміністративних послуг та соціальної підтримки також стає проблематичним через пошкодження або

знищення відповідних установ. Крім того, значну загрозу становить забруднення місцевості вибухонебезпечними залишками війни, що ускладнює відновлення та робить повернення людей небезпечним. Брак кваліфікованих кадрів в органах управління, комунальних службах та соціальних закладах ще більше гальмує процес відновлення, особливо в частині надання допомоги тим, хто постраждав від бойових дій. Стратегія включає такі завдання за напрямом «Реінтеграція деокупованих територій»: 1) створення кадрового резерву для забезпечення управління та надання основних послуг; 2) відновлення ефективної системи публічної влади; 3) забезпечення доступу до базових муніципальних та комунальних послуг; 4) реалізація заходів з економічної та соціальної адаптації і реабілітації громадян на звільнених територіях; 5) інтеграція в єдиний інформаційний простір України та нейтралізація російського інформаційного впливу; 6) запровадження програм ментальної адаптації та психологічної допомоги громадянам, що постраждали від окупації.

Соціальні послуги є інструментом для подолання наслідків окупації, з пріоритетом на правах людини, гендерну рівність та інклюзію осіб з інвалідністю. Стратегія передбачає координацію з Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (Мінреінтеграції перейменоване в 2024 на Міністерство національної єдності та приєднане до Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України), яке організовує координаційні центри для евакуації, захисту прав дітей та роботи на звільнених територіях. У 2024 році стратегія передбачає фінансування відновлення послуг на суму понад 200 млн євро через позику від Банку розвитку Ради Європи з фокусом на реінтеграцію ветеранів, ВПО та жертв окупації. Це доповнює національні плани, такі як План дій КМУ від 30.12.2022 № 1219-р, і забезпечує перехід від екстреної допомоги до сталого розвитку, з акцентом на соціальні послуги як фактор стабільності. Співпраця з недержавними організаціями (NGO), такими як Caritas та Right to Protection (R2P), є критичною для

доповнення державних соціальних послуг на деокупованих територіях, де державні ресурси обмежені.

До однієї з найбільших глобальних структур благодійних об'єднань належить Caritas Ukraine, заснована в 1992 році, координує зусилля місцевих греко-католицьких парафій та міжнародних партнерів для надання гуманітарної допомоги, психосоціальної підтримки та відновлення інфраструктури, охоплюючи деокуповані регіони. У 2024 році Caritas Ukraine, як член Альянсу українських ГО, отримує пряме фінансування від USAID та UNHCR для програм реінтеграції ВПО, включаючи доступ до освіти та соціальних послуг [15].

Також, БФ «Право на захист» («R2P») заснований міжнародною організацією у 2013 році та з тих пір працює у напрямку допомоги біженцям та шукачам допомоги та після 2014 року допомагає внутрішньо переміщеним особам та населенню, яке постраждало від війни. Фонд є лідером у захисті прав ВПО та постраждалих від конфлікту, надає юридичну допомогу, консультації з соціальних послуг та адвокацію через IDP-ради, співпрацюючи з УВКБ ООН для підтримки понад 100 рад по Україні. «R2P» бере участь у локалізації гуманітарної допомоги, отримуючи пряме фінансування від «USAID» (з 2023 року) для швидкого реагування на деокупованих територіях, де вони доповнюють державні центри соціального захисту. Через Альянс українських ГО (заснований у 2023 році з «Refugees International») вони координують зусилля для локалізації допомоги, забезпечуючи прозорість і ефективність, і представляють Україну на форумі «Humanitarian Country Team». Така співпраця посилює державні зусилля, особливо в деокупованих зонах, де NGO заповнюють прогалини в доступі до послуг, сприяючи сталій реінтеграції [31].

Для початку аналізу державного законодавства розглянемо фундаментальні документи для організації фінансування надання соціальних послуг, а також визначають принципи та механізми їх реалізації. Вони створюють основу для адаптованих норм, що застосовуються в умовах

деокупації, де виникають ускладнення пов’язані з пошкодженою інфраструктурою, обмеженим доступом до ресурсів, браком кадрів, тощо. Серед них Закон України «Про соціальні послуги» є основним законодавчим актом, що регулює сферу соціальних послуг. У ньому визначено суб’єкти соціального забезпечення:

1) органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, зокрема об’єднаних територіальних громад, підприємства, установи, організації, створені ними;

2) громадські об’єднання, юридичні особи, благодійні та релігійні організації, зареєстровані в установленому законом порядку;

3) фізичні особи, підприємці, які надають соціальні послуги на професійній чи непрофесійній основі [45].

Також, закон оперує основними поняттями та надає їм трактування: соціальні послуги, складні життєві обставини, принципи та цілі надання соціальних послуг, надавач соціальних послуг, отримувач соціальних послуг, оцінка потреб, соціальна реабілітація та адаптація, напрями державної політики, реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг.

Механізми реалізації Закону «Про соціальні послуги» забезпечує Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг». У ній детально описано механізм виявлення потреб, оцінки, надання, моніторингу та фінансування соціальних послуг. Постанова, зокрема, регулює використання електронних ресурсів як інструменту для спрощення процедур, забезпечення доступності та ефективності надання послуг. Важливе саме позиціонування у якості повноцінної процедурного етапу у процесі організації соціальних послуг. Положення про електронні ресурси набувають критичного значення для деокупованих територій, адже фізичний доступ до органів влади та надавачів послуг обмежений через безпеку, логістику чи руйнування соціальної

інфраструктури. Це значно спрощує доступ до екстреної допомоги населенню [43].

Міністерство соціальної політики (з 21.07.2025 – Мінсоцполітики, сім'ї та єдності) виконує центральну регулюючу функцію в системі соціального забезпечення населення. Його основна роль полягає у формуванні політики, розробці галузевих стандартів та контролі за їхнім дотриманням. Відомство має повноваження гарантувати соціальне забезпечення незахищеним верствам населення (особам з інвалідністю та ВПО), а також запобігати торгівлі людьми та домашньому насильству. В умовах воєнного стану, коли попит на послуги зріс у 2–4 рази, Міністерство забезпечує координацію діяльності всіх надавачів, від місцевих органів влади до комунальних та недержавних структур. До основних напрямків у роботі Мінсоцполітики з відновлення соціальної сфери на деокупованих територіях належать:

1) синхронізація дій центрального апарату та органів місцевого самоврядування, а також співпраця з міжнародними та неурядовими організаціями для швидкого відновлення соціальних послуг;

2) відновлення роботи центрів соціального забезпечення, територіальних центрів соціального обслуговування та інших інституцій, які були пошкоджені або зруйновані;

3) привернення спеціалістів до відновлювальних робіт у деокупованих громадах з дотриманням відповідного рівня кваліфікації, зокрема через напрацювання резервної бази для забезпечення роботи державних установ на деокупованих територіях;

4) забезпечення виплати соціальних допомог, пенсій та інших видів державної підтримки постраждалому населенню;

5) організація надання психологічної та соціальної допомоги людям, які пережили окупацію, травми та втрати, зокрема, для дітей, літніх людей, сімей військовослужбовців та ветеранів.

Мета Мінсоцполітики – надати комплексну державну підтримку мешканцям деокупованих територій для повернення до гідного життя та забезпечення підґрунтя для процвітання громад.

Головним інструментом координації є Реєстр (інтегрований у Єдину інформаційну систему соціальної сфери), формування якого обумовлене положеннями частини 11 статті 15 Закону України "Про соціальні послуги". Метою його створення є забезпечення прозорості, спрощення процедур, доступності, даних, підтримка децентралізації. Реєстр забезпечує облік надавачів (державні та комунальні установи, громадські та благодійні організації) та отримувачів послуг.

Внаслідок військової агресії в Україні відбулося колосальне зростання потреб у соціальному обслуговуванні. Загальна кількість осіб, що їх потребують, сягнула 3 мільйонів (що на 300 тисяч більше, ніж раніше), а статус внутрішньо переміщених осіб отримали близько 5 мільйонів українців. Основними викликами для громадян є зруйнована інфраструктура, втрата житла, нестача роботи та базових засобів до існування. Ситуація на межі гуманітарної катастрофи потребує негайного втручання з боку державних та глобальних організацій [21].

Тому, з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році соціальне забезпечення в Україні зазнало суттєвих трансформацій, які були закріплені в Законі «Про соціальні послуги». Документ встановлює базові гарантії для громадян, які опинилися в складних життєвих ситуаціях, забезпечуючи профілактику їх погіршення, подолання наслідків та мінімізацію негативного впливу. Зокрема, закон акцентує на заходах щодо запобігання ускладненням, а також на оперативному реагуванні в кризових умовах, таких як міграція, економічна нестабільність чи наслідки бойових дій. Він охоплює різні форми підтримки, від первинної допомоги (інформація, кризове втручання) до спеціалізованої (психологічна реабілітація, фізичний супровід, догляд удома).

Загалом, 18 базових послуг надаються безкоштовно або з диференційованою оплатою, а їх фінансування здійснюється з місцевих бюджетів, що сприяє швидкому реагуванню на виклики.

Зокрема, на сьогодні держава активно впроваджує програми реагування на надзвичайні ситуації, де роль координації відіграє Міністерство соціальної політики. Воно розробляє рекомендації щодо вдосконалення системи соціальних послуг у воєнний період, забезпечуючи оперативне розгортання допомоги вразливим верствам населення та екстрену підтримку в кризових зонах. Зміни включають спрощення процедур, розподіл ресурсів і прийняття рішень на рівні місцевих органів для максимальної ефективності.

Соціальні послуги з кризового або екстреного втручання – це швидка допомога людям чи сім'ям, що опинились у скрутній ситуації, зокрема постраждали через військове зіткнення. Послуга надається особам, які не можуть впоратись із кризою самостійно. Вона може включати тимчасове житло, харчування, медичну та психологічну допомогу, а також оформлення документів. Згідно з наказом Міністерства соціальної політики України від 01.07.2016 №716, яким затверджено Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання, визначено такі методи екстреного втручання: екстрена допомога; телефонне консультування (гаряча лінія); короткочасна кризова допомога; кризове консультування. Ініціювання соціальної послуги відбувається без зволікань після першої комунікації з особою [37].

Постановою Кабінету Міністрів України від 16.03.2022 № 294 було внесено зміни до «Порядку надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади», спростивши доступ до соціальних послуг для цих категорій у період воєнного стану. Зокрема, було дозволено надавати такі послуги, як стаціонарний догляд (забезпечення проживання та харчування), паліативний догляд (допомога у отриманні

знеболювальних засобів), догляд вдома та підтримане проживання (розвиток навичок самообслуговування для самостійного життя) у форматі екстрених (кризових) заходів без тривалої процедури оцінки потреб [36].

Пізніше постановою КМУ від 07.05.2022 № 560 деталізували ці зміни, визначивши, що екстрені соціальні послуги надаються при безпосередній небезпеці для життя чи здоров'я, а також в умовах надзвичайного або воєнного стану. Відповідна постанова розширила перелік екстрених послуг, додавши 11 нових видів, які раніше надавалися лише за стандартною процедурою «ведення випадку» з визначенням потреб, встановленням рівня доходу та підписанням угоди [34].

У тому ж 2022 році ці правила інтегрували до базової постанови КМУ, що уніфікувало застосування екстрених процедур до всіх, хто опинився у скруті, розширивши їхню дію за межі осіб з інвалідністю чи людей похилого віку з психічними порушеннями.

Стандартизована в звичайних умовах процедура надання послуг під назвою «ведення випадку» включала аналіз заяви, оцінку потреб, визначення доходів, прийняття рішення, розробку індивідуального плану та укладення договору. Рішення приймалося протягом 10 робочих днів, за винятком одноразових послуг або екстрених випадків, коли допомога надавалася протягом доби. Стаття 18 Закону України «Про соціальні послуги» передбачає, що при наданні екстрених (кризових) соціальних послуг, стандартний процес «ведення випадку» не релевантний. Таким чином, існує можливість ігнорувати зазначені процедури: 1) детальний розгляд заяви або звернення про допомогу, а також повідомлень про людей або сім'ї у критичних ситуаціях; 2) здійснення всебічної оцінки необхідності соціального обслуговування; 3) розгляд питання щодо надання послуг, сфокусований на індивідуальних потребах; 4) проєктування цільового плану соціальної підтримки; 5) укладення офіційного договору про соціальне забезпечення; 6) виконання укладеної угоди та індивідуальної програми обслуговування; 7) контроль за реалізацією послуг та оцінка їхньої

якості. Іншими словами, у випадках, що потребують негайної реакції, процес надання допомоги спрощується для оперативного реагування.

Серед адаптаційних кроків законодавства є Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо соціального обслуговування у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» (№ 2193-IX від 14.04.2022) спрямований на спрощення та оптимізацію соціального забезпечення в умовах надзвичайного або воєнного стану. Даний закон вносить зміни до Закону України «Про соціальні послуги» та суміжних правових актів, щоб забезпечити швидке реагування на потреби незахищених верств населення, зокрема, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та осіб, чиє становище погіршилося через війну, бойові дії чи тимчасову окупацію. Основні зміни включають розширення повноважень місцевих органів влади, зокрема обласних і Київської міської державних адміністрацій, а також виконавчі структури сільських та міських муніципалітетів. Їм надане право визначати особливості організації соціального забезпечення на відповідних територіях за умови надзвичайного або воєнного стану, при дотриманні чинного законодавства. Таким чином, громадам дозволено адаптувати процедури до місцевих умов, наприклад, у деокупованих регіонах [33].

Закон передбачає можливість екстреного (кризового) соціального забезпечення, що включають консультаційні послуги, забезпечення притулком, опікунські послуги, супровідне та короткострокове проживання, а також матеріальну допомогу у натуральній формі та транспортні послуги, без стандартної процедури «ведення випадку». Тобто оцінка потреб, укладення договору та інші бюрократичні етапи не застосовуються, якщо існує загроза життєдіяльності чи фізичному стану особи. Рішення про забезпечення такими послугами може прийматися протягом доби, а суб’єкти надання соціальних послуг, що належать до державної або місцевої власності отримують право самостійно вирішувати питання екстреного надання послуг за погодженням із

органами соціального захисту. Крім того, закон встановлює, що соціальні послуги для осіб, які постраждали від бойових дій, терактів, збройних конфліктів чи окупації, надаються безкоштовно, незалежно від рівня їхнього доходу.

Закон також передбачає фінансування соціальної допомоги для ВПО у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. ВПО, які повертаються до деокупованих громад або оселяються в інших регіонах, можуть отримувати притулок і гуманітарну допомогу, що сприяє відновленню соціальної сфери на деокупованих територіях.

У 2023 році введено в дію наказ Міністерства соціальної політики від 19.04.2023 № 130-Н «Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах». Документ встановлює алгоритм оцінювання потреб суспільства у соціальних послугах, загострюючи увагу на періодах воєнного стану та постконфліктної відбудови. Порядок узагальнює та бере до уваги всі попередні зміни, внесені до відповідних нормативно-правових актів, закріплюючи системний підхід до планування соціальної допомоги для вразливих груп [42].

До документів, що безпосередньо стосуються відновлення деокупованих територій відноситься Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1219-р «Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад» [40].

Актуальність постанови зумовлює те, що станом на грудень 2022 року, було звільнено низку територій, окупованих росією після початку повномасштабного вторгнення. До деокупованих територій належали: Київська область (міста Буча, Ірпінь, Гостомель, Бородянка, звільнені у березні–квітні 2022 року), Чернігівська область (Чернігів, Ніжин, Прилуки та прилеглі громади, звільнені навесні 2022 року), Сумська область (Суми, Конотоп, Охтирка, Тростянець, деокуповані у березні–квітні 2022 року), Харківська область (Балаклія, Ізюм, Куп’янськ та ін. звільнені у вересні–жовтні 2022 року),

Херсонська область (правобережна частина, зокрема місто Херсон, звільнені 11 листопада 2022 року) та окремі території Миколаївської області (зокрема Снігурівка, звільнена восени 2022 року) [39].

Постановою затверджено план дій для органів виконавчої влади щодо відновлення деокупованих територій. Цей план спрямований на комплексне відновлення життєдіяльності у звільнених громадах, включно з процедурою відновленням інфраструктури, надання соціальних послуг населенню та підтримки економічного розвитку, визначаючи конкретні кроки та відповідальних за їх виконання.

Діяльність з відновлення деокупованих територій зосереджена на кількох ключових напрямках: 1) відновлення інфраструктури: обласні військові адміністрації організовують терміновий ремонт та відновлення критично важливих об’єктів, таких як електромережі, газопроводи, водопостачання, дороги та мости; 2) соціальне та економічне відновлення: забезпечення функціонування державних установ, банків та поштових відділень, зокрема «Укрпошти», для забезпечення виплати пенсій, соціальної допомоги та інших компенсацій населенню; 3) безпека: пріоритетним завданням є розмінування територій для створення безпечних умов для відновлювальних робіт та життєдіяльності мешканців; 4) правопорядок: відновлюється робота поліції, прокуратури та судової системи для забезпечення законності та захисту прав громадян; 5) доступ до послуг: забезпечується відновлення роботи медичних закладів (лікарень, амбулаторій, медпунктів, фельдшерсько-акушерських пунктів) та шкіл, щоб надати населенню базові медичні та освітні послуги.

Для кожного заходу у плані зазначено відповідальних за виконання – конкретні міністерства та відомства. Також встановлено строк виконання для контролю за прогресом та забезпечення своєчасного відновлення життєдіяльності у деокупованих громадах.

Робота на державній службі – це відповідальна місія, адже вона спрямована на покращення життя населення. В умовах війни, ця робота набуває особливого значення. Здійснювати службову діяльність у державних органах на звільнених територіях – це шанс стати частиною команди, яка відновлює життя у містах і селах, що постраждали від окупації.

Тим не менш, проблема кадрового забезпечення вимагає нових законодавчих ініціатив. Постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2023 року № 524 затверджено «Порядок реалізації експериментального проекту зі створення резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України». Проєкт передбачає напрацювання резерву фахівців з метою поновлення роботи районних і обласних військових адміністрацій, місцевих органів влади та інших державних структур на звільнених від російської окупації територіях. Громадяни України добровільно подають заявки через сайт reserve.nads.gov.ua, вказуючи освіту, досвід і мотивацію. НАДС (Національне агенство України з питань державної служби) перевіряє кандидатів протягом п’яти днів, зараховуючи до резерву на основі професійної підготовки. Пріоритет мають ветерани, ВПО, особи з досвідом реінтеграції та постраждалі внаслідок агресії РФ [44].

Щодо учасників, вони проходять тестування, мотиваційні опитування та навчання (онлайн-курси, тренінги). Важливо зазначити, що до цієї постанови були внесені зміни. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2023 року № 1043 внесено зміни, які, наприклад, скасували необхідність проходження тестування на загальну ерудицію для вступу до цього резерву. Проект діє під час воєнного стану та 12 місяців після нього, але не довше двох років. Зміни уточнили процедуру пошуку кандидатів і передачі даних органам. Постанова забезпечує кадрове відновлення надання послуг та управлінської ланки на деокупованих територіях, де брак фахівців ускладнює реінтеграцію [35].

За півтора року роботи електронної системи «Резерв відновлення» понад 3000 українців виявили бажання долучитися до відбудови деокупованих територій. Серед охочих працювати на ДОТ (деокупованих територіях) України – чоловіки та жінки, переважно віком від 32 до 48 років. Кандидати найчастіше обирають працювати у сферах, пов'язаних з адмініструванням, державним наглядом, наданням послуг громадянам, боротьбою з корупцією та управлінням кадрами. Найбільше кандидатів зацікавлені у роботі на території Криму, Донецької, Запорізької та Херсонської областей. Вони прагнуть працювати в сферах, що є ключовими для відновлення: адміністративне керівництво, державний нагляд, надання публічних послуг, боротьба з корупцією та управління персоналом [24].

Отже, правове регулювання відновлення соціального забезпечення на звільнених територіях України спирається на міжнародні та національні нормативно-правові акти, які забезпечують захист вразливих груп в умовах війни. Співпраця з громадськими організаціями доповнює державні зусилля, надаючи юридичну та психосоціальну допомогу населенню. Проте виклики, такі як нестача кадрів, низьке фінансування та слабка залученість недержавного сектору, ускладнюють реалізацію допомоги. Ефективне відновлення потребує вдосконалення координації, прозорості фінансування та посилення децентралізації для забезпечення соціальних послуг на деокупованих територіях.

2.3 Вплив збройного конфлікту на соціальну структуру та потреби населення деокупованих територій

Збройний конфлікт, спричинений вторгненням Росії в Україну 24 лютого 2022 року, серйозно вплинув на соціальну напругу та рівень довіри в деокупованих регіонах, порушивши соціальну згуртованість і створивши нові виклики для системи соціального забезпечення населення. Громади, які були

окуповані, зіткнулись з розривом соціальних зв'язків: розділені сім'ї; люди, які втратили близьких; напруга всередині локального суспільства; напруження через ресурси. Людям прагнуть відновити нормальне життя і можливість планувати майбутнє але зруйнована інфраструктура та економічна скрута ускладнюють цей процес. Без ефективної соціальної політики ці потреби ігноруються, що може призвести до загострення проблеми бідності, зростання ворожості у громадах і втрати віри у державу.

Серед основних ознак, що характеризують зміни соціальної структури: втрата соціальних зв'язків, зменшення рівня довіри, демографічна трансформація, посилення соціальної вразливості, економічний спад. Під впливом соціальних змін формуються нові потреби населення: психологічна підтримка, економічні реформи, програми реінтеграції ВПО, юридичні послуги. Важливо також проаналізувати виклики для системи соціального забезпечення та можливі наслідки невдалої соціальної політики.

Окупація, примусові депортації та російська пропаганда, спрямована на розкол громад, спричинили глибокі соціальні розриви. У областях, що зазнали окупації частина населення співпрацювала з окупантами, тоді як інша зазнавала репресій, що призвело до взаємної недовіри та конфліктів усередині громад. У разі невтручання держави, може відбуватися зростання ворожості, що може призвести до самосуду.

Жителі деокупованих територій повідомляють про зниження довіри до місцевих інститутів через хаотичне відновлення соціальних послуг, непрозорий розподіл гуманітарної допомоги та недостатню комунікацію влади з населенням. Внаслідок, утворюється гостра потреба в соціальних послугах, спрямованих на відновлення соціальної згуртованості, зокрема програмах медіації, громадських діалогах та ініціативах із примирення. Невдала соціальна політика, яка ігнорує ці аспекти, може призвести до загострення міжгрупових конфліктів, зростання недовіри до місцевої влади та навіть радикалізації.

Як зазначають А. Осипчук та А. Суслов, українське суспільство переважно визначає ставлення до людей з деокупованих територій, як нейтральне, що може приховувати невизначеність або навіть скриту ворожість. Проаналізувавши загальнонаціональні опитування мешканців підконтрольної уряду України території до тих, хто залишається в окупації, вони прийшли до висновку, що існують потенційні лінії соціальної напруги та розколів у суспільстві. До чутливих тем відноситься: ставлення, до людей, які живуть в окупації з 2014 року; люди, які виїхали на територію росії; розподілу обмеженого державного забезпечення (наприклад, підтримка абітурієнтів з ТОТ). Проте населення має запит на повернення людей цих людей та реінтеграцію в суспільство. Така невідповідність у відповідях, щодо загальних питань та конкретних кроків у цьому напрямку, може значити про необхідність діалогу з боку держави та встановлення чіткої політики, задля уникнення популістської риторики та спекуляцій на цій темі [26].

У контексті України брак прозорості в управлінні ресурсами та слабка координація між державними органами та недержавними організаціями можуть спричинити подальше відчуження населення, зростання соціальної напруги та повторну міграцію, що ускладнить відновлення деокупованих територій. Для подолання цих викликів необхідно розширити програми соціальної згуртованості, залучити громадські ради (IDP-ради) до планування соціальних послуг і забезпечити прозорий розподіл ресурсів, щоб стабілізувати соціальну структуру та відновити довіру в деокупованих громадах.

О. Дібров та Т. Лях у дослідженні, присвяченому важливості соціальної активності та згуртованості на звільнених територіях, визначають ознаки активності громадянського суспільства: волонтерство, місцеві ініціативи, волонтерство, рівень комунікації між владою та громадськістю, залученість у процес прийняття рішень, інклюзивність, використання сучасних технологій. А також, наводяться особливості для деокупованих громад, наприклад, довший

процес відновлення довіри, наявність посттравматичного стресу, економічні збитки, відновлення або створення громадських організацій, становлення лідерів, адже велика їх частина може бути втрачена через воєнні дії або еміграцію, тощо. Тобто, наголошено увагу на врахуванні специфіки території та досвіду громадян для подальшого впровадження механізмів відновлення та розвитку деокупованих територій [8, с. 72].

Вагома частина населення в деокупованих регіонах опинилася у вразливому становищі та потребує значного обсягу гуманітарної підтримки. Причиною є втрата джерел доходу через руйнування підприємств, інфраструктурні пошкодження та загальний економічний спад, що унеможливлює самостійне забезпечення базових потреб.

Аграрний сектор України, поніс великі збитки, особливо східні та південні регіони. Для розуміння масштабів, внаслідок повномасштабної війни Україна втратила 20,5% сільськогосподарських земель. Згідно із заявою міністра аграрної політики та продовольства, виробництво зернових та технічних культур скоротилося з 106 млн тонн у 2021 році до 77 млн тонн у 2024 році. Значна частина земель не обробляється через бойові дії, замінування та окупацію. Вихід із ситуації міністр бачить в інтенсифікації виробництва, фінансуванні програм гуманітарного розмінування фермерських угідь та відзначив успішність програм підтримки аграріїв у прифронтових регіонах, що принесло до бюджету додаткові $1,5 млрд [52].

Дослідники О. Бородіна, М. Плєтньов та В. Вахлакова окреслюють виклики економічного відновлення громад: масова міграція, втрата трудових ресурсів, демографічний дисбаланс та відсутність повернення бізнесу через брак безпеки, руйнування та дефіцит робочих місць. Вони наголошують на сутності прогалин, які впливають на якість повоєнного розвитку, зокрема, відсутність досвіду стратегічного планування, фінансові обмеження та нестача проєктних менеджерів та промоції громади для залучення інвесторів. Визначення ключових

факторів (прогнозованої кількості мешканців, демографічної структури, галузевої спеціалізації та потенціалу бізнесу) є першочерговим завданням, оскільки невизначеність становить загрозу для економічної стабільності [3, с. 104].

В. Лола зазначає, що залучення інвестицій з боку держави для соціально-економічної реінетграції деокупованих територій є необхідною умовою, адже ці території часто залишаєюься поза увагою грантодавців та підприємців. Також, він згадує про державні програми: «Доступні кредити 5–7–9%», «єРобота» та «Переробка», які запроваджені для підтримки бізнесу у деокупованих громадах. Підприємства мають змогу отримати фінансування, компенсації та кредитування від держави залежно від кількості створених робочих місць та регіону функціонування [22, с. 182].

Наслідком невдалої соціальної політики може бути зростання нерівності, бідності, злочинності, погіршення здоров’я та освіти, соціальна напруженість, економічний спад, втрата людського капіталу та демографічна криза. Тому прогнозування економічних і соціальних наслідків для суспільства та вчасне коригування соціальної політики є критично важливими для забезпечення стабільного розвитку.

В. Красилюк аналізує можливі сценарії завершення конфлікту та їх вплив на розвиток територіальних громад. За розвитком подій через «Завершення конфлікту через взаємне примирення сторін» відновлення буде поступовим, але ускладненим необхідністю реінтеграції територій, де певні структури продовжували функціонувати під час окупації, а також примиренням між мешканцями, які могли мати різні погляди та позиції. Сценарій «Симетричне вирішення, за якого обидві сторони зазнають втрат» прогнозує найбільш складний шлях: значні руйнування, відтік населення, тривала стагнація, брак ресурсів та інвестицій, що призведе до глибокої демографічної кризи. В разі «Асиметричного вирішення конфлікту, за якого Україна здобуває перемогу»,

звичайно, відкриваються можливості для швидкого відновлення за рахунок міжнародної допомоги, впровадження реформ та залучення грантових коштів. І нарешті, сценарій «Поступове згасання конфлікту» характеризується тривалим замороженням, що призведе до повільного відновлення інфраструктури через брак ресурсів, не вирішені проблеми з безпекою та економічну стагнацію. Таким чином, кожен із цих сценаріїв передбачає різні виклики та можливості для деокупованих територіальних громад, вимагаючи розробки адаптованих стратегій відновлення [20].

Тож, соціальна структура зазнала значних трансформацій, що вимагає адаптації соціальних послуг до нових реалій. Потреби населення еволюціонували в бік комплексної підтримки, включаючи відновлення безпеки, довіри до інститутів, а також забезпечення базових умов для гідного життя, таких як доступ до роботи, житла та психологічної реабілітації. Система соціального забезпечення населення має бути орієнтованою на співпрацю з громадами, щоб подолати труднощі, спричинені війною, та запобігти довгостроковим наслідкам. Розвиток цільових програм реінтеграції, залучення міжнародного досвіду та посилення координації з громадськими організаціями є ключовими для стабілізації соціальної структури та відновлення деокупованих територій.

У другому розділі ми здійснили аналіз міжнародного досвіду, правового регулювання та соціальних наслідків збройного конфлікту.

Зокрема, аналіз міжнародного досвіду відновлення, на прикладі Косово, Боснії і Герцеговини, Афганістану, Ірану та Грузії після збройних конфліктів, продемонстрував, що успішне соціально-економічне відродження безпосередньо залежить від комплексного підходу. Такий підхід має поєднувати економічну відбудову, соціальну підтримку та інституційні реформи. Водночас, ключовими факторами успіху є не лише ефективна координація міжнародної допомоги та залучення місцевих громад, але й адаптація стратегій до культурних і політичних особливостей, а також забезпечення стабільності та безпеки.

Стосовно особливостей правового регулювання, то нами встановлено, що воно спирається на міжнародні та національні нормативно-правові акти, спрямовані на захист вразливих груп населення. Також, підкреслено важливість співпраці з громадськими організаціями, які надають юридичну та психосоціальну допомогу. Проте, визначено ряд проблемних викликів для реалізації допомоги, серед яких брак кваліфікованих кадрів, недостатнє фінансування та слабка залученість недержавного сектору. Таким чином, ефективне відновлення вимагає вдосконалення координації, прозорості фінансування та посилення децентралізації.

Нарешті, ми з’ясували, що збройний конфлікт спричинив значні трансформації соціальної структури, порушивши соціальну згуртованість та довіру до інститутів. Внаслідок цього потреби населення еволюціонували у бік комплексної підтримки, що включає не лише доступ до роботи та житла, але й відновлення безпеки, довіри та психологічну реабілітацію. Для стабілізації суспільства та попередження довготривалих проблем ключовим є пристосування соціальних послуг до нових умов, активна співпраця з громадами та розробка цільових програм реінтеграції.

Отримані теоретичні знання та висновки слугуватимуть базою для розробки практичних рекомендацій, які будуть представлені та проаналізовані у подальшому.

РОЗДІЛ 3
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

3.1 Аналіз бар'єрів та стратегічних напрямків відновлення системи соціальних послуг на деокупованих територіях

Наступним етапом систематичного вивчення відновлення системи соціального забезпечення населення на звільнених територіях України є практичний аналіз. Він є містком, що сполучає теоретичні концепції та емпіричне підтвердження, що дозволяє виявити проблеми та визначити ефективні шляхи їх подолання.

Емпіричний аналіз, зокрема аналітичне опрацювання статистичної інформації та документів, необхідний для об'єктивної оцінки масштабів кризи, ефективності відновлювальних заходів, а також для виявлення інфраструктурних, кадрових та фінансових бар'єрів. Статистичні дані, включно зі звітами міжнародних організацій, дозволяють кількісно оцінити потреби та дефіцити системи. Водночас, аналіз документів (законодавства, стратегій, звітів Мінсоцполітики, зокрема Плану відновлення України) надає якісний вимір, розкриваючи нормативні рамки та пріоритети, такі як модернізація соціальних послуг для осіб з інвалідністю. Поєднання кількісних показників (наприклад, кількість зруйнованих центрів) з якісними аспектами (стратегічні плани) забезпечує комплексний підхід, необхідний для формування практичних рекомендацій.

Звіт UNHCR «Ефективне охоплення та бар'єри у доступі до системи соціального захисту в Україні» від грудня 2024 року, створений у рамках ініціативи PeReHID, надає всебічний аналіз перешкод, які ускладнюють раціональне використання соціальної допомоги, спираючись на широку

емпіричну базу – опитування 3446 домогосподарств, 27 інтерв'ю з ключовими інформаторами, 38 фокус-групових дискусій та якісну оцінку на окупованих територіях. Аналіз висвітлює прогалини в системі, де ефективне охоплення (співвідношення реальних отримувачів до тих, хто має право на допомогу) сягає лише близько 50% для ключових програм Мінсоцполітики, таких як гарантований мінімальний дохід, житлові субсидії, допомога ВПО та програми для осіб з інвалідністю, які разом охоплюють 74% бюджету на соціальну допомогу за 2023 рік. Також, він підкреслює, як війна посилює ці проблеми на звільнених територіях, де, наприклад, 22–37% пошкоджень житла в Харківській та Херсонській областях за даними RDNA4 перетворюють доступ на критичний виклик для відновлення соціальної стабільності, змушуючи населення покладатися на тимчасову гуманітарну підтримку замість стійких державних механізмів.

Інформаційні бар'єри виступають як домінуюча перешкода, охоплюючи 20–49% випадків, що призводить до того, що значна частина осіб просто ігнорує програми через брак знань чи хибні уявлення про критерії. В реалізації деяких ініціатив такі бар'єри знижують загальне охоплення на 11–18% для вразливих груп, що дозволяє зробити висновок про необхідність посилених освітніх ініціатив. Система залишається недоступною для тих, хто найбільше потребує допомоги, особливо в постконфліктних регіонах, де переміщення населення ускладнює поширення інформації.

Інфраструктурні бар'єри, включно з проблемами з фізичним доступом і транспортом (до 31% для програм інвалідності), поєднуються з бюрократичними перепонами, такими як занадто складні процедури та вимоги до документів (6–31%). На звільнених територіях, за даними фокус-груп, процес отримання допомоги перетворюється на виснажливе завдання через мінну небезпеку та зруйновані центри. Тож, без мобільних служб і спрощених протоколів відновлення соціальних систем залишиться фрагментарним і неефективним.

Додаткові бар'єри, такі як стигма чи страх розголошення особистих даних, додають психологічний тиск, особливо для ВПО та ветеранів, що, за якісними

даними, посилює соціальну ізоляцію і підкреслює роль емоційної підтримки в стратегіях подолання.

Детальний розбір за програмами розкриває, як бар'єри впливають на нерівномірність охоплення. У програмі для гарантованого мінімального доходу показник охоплення сягає лише 28%. Для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) показник ще нижчий (17% проти 35% для не ВПО), що свідчить про їхню системну вразливість. Основними перешкодами є: нестача інформації (19–36%); відсутність належних консультацій (8–10%); складність процедур (6–3%). Регресійний аналіз показує зростання кількості ВПО, які не подають заявки, на 14%. У деокупованих регіонах, через відсутність цільового інформування, 26% потенційних отримувачів гуманітарної допомоги залишаються поза, що суттєво перешкоджає економічному відновленню територій.

Ситуація з субсидіями на житлово-комунальні послуги показує, що лише 35% громадян ними користуються. Серед не-ВПО цей показник становить 37%, тоді як серед ВПО він значно нижчий – 21%. Основними бар'єрами є хибні уявлення про невідповідність критеріям (34–45% згадок) та загальна неінформованість про програму (5–15% згадок). Дослідження також вказує на 11% зростання бар'єрів для ВПО та 12% зниження для літніх людей. Транспортні труднощі в сільських районах, згадані у 8% фокус-груп, посилюють соціальну нерівність. В результаті, 44% осіб не отримують цю допомогу. Для покращення інклюзивності необхідні гібридні цифрові та мобільні підходи.

Щодо програми допомоги ВПО, хоча загальне охоплення сягає 81%, існують значні перешкоди. Здебільшого пов'язані з відсутністю необхідних довідок. Мобілізаційні страхи призводять до зниження звернень на 18 % від домогосподарств де голова - чоловік. На деокупованих територіях страх перед перевірками стримує до 9% осіб. Покази підкреслюють необхідність спрощення процедур верифікації для ефективної підтримки реінтеграції.

Програми підтримки для осіб з інвалідністю охоплюють 70% потенційних отримувачів, причому серед ВПО показник дещо вищий – 72%, порівняно з 69% для не ВПО. Серед осіб старше 65 років охоплення знижується на 18%. Отримані

результати свідчать про те, що стигма та затримки у роботі комісій значно обмежують доступ до програм для людей з інвалідністю. Проблема особливо загострюється на деокупованих територіях, де 10% осіб залишаються без необхідної допомоги, а 9–10% населення з інвалідністю повністю ігнорують доступні програми. Така ситуація вимагає термінової реформи системи для забезпечення її кращої адаптивності та ефективності в умовах поствоєнної відбудови.

Консультаційна підтримка дозволяє отримувачам гуманітарної допомоги досягати високих показників (80–91%) із зниженням інформаційних бар'єрів на 3–5%. Проте, системні проблеми, посилені війною, продовжують негативно впливати на охоплення. У результаті, 16–35% осіб, що мають право на отримання допомоги, досі не подають відповідну заявку.

Узагальнюючи можемо виокремити перелік бар'єрів, що перешкоджають доступу до соціальних послуг та допомоги на деокупованих територіях: 1) інформаційні: брак знань про програми, хибні уявлення, брак консультацій; 2) бюрократичні: складні процедури, нестача документів, проблеми верифікації, затримки; 3) інфраструктурні: віддаленість, транспортні труднощі; 4) цифрові: відсутність навичок користування цифровими сервісами; 5) соціальні/психологічні: стигма, страхи (мобілізація, перевірки), ізоляція [10].

Звіт незалежної організації Інституту аналітики та адвокації (IAA) від 2025 року аналізує структуру міжнародної та національної підтримки муніципалітетам України в умовах війни. Створена ними відкрита інформаційна база ґрунтується на даних про понад 500 проєктів допомоги в межах 2022–2025 рр. зібраних з баз даних донорів, урядових звітів та опитувань громад. Серед ключових параметрів у систематизованому матеріалі є локалізація ініціатив та напрями фінансування.

Зокрема, розподіл сфер фінансування виглядає так: 1) соціальна інфраструктура – 19%; 2) комунальне господарство – 15%; 3) розвиток навичок – 12%; 4) зелена та стійка інфраструктура – 10%; 5) житлова інфраструктура – 10%; 6) підтримка бізнесу – 5%; 7) транспорт – 5%;

8) інше – 24%. Розподіл базується на класифікації проєктів та програм допомоги, з фокусом на регіональних ініціативах [54].

Стратегічні напрямки відновлення на основі звіту RDNA4 (Rapid Damage and Needs Assessment 4, 2025) що, підготовлений Світовим банком, Урядом України, Європейською комісією та ООН, після трьох років російської інвазії (лютий 2022 – грудень 2024), акцентовані на деокуповані території (Донецька, Харківська, Луганська, Запорізька, Херсонська, Київська області), де зосереджено 72% загальних пошкоджень. Загальні потреби на відновлення до 2035 р. – 524 млрд дол., за принципом «краще, ніж було», інтеграцією приватного фінансування та реформ для вступу до ЄС. Стратегія підкреслює посилення ролі субнаціональних урядів, особливо в громадах біля лінії фронту, через технічну допомогу, навчання та інструменти для планування інвестицій. Локалізація передбачає децентралізацію, де місцеві громади визначають потреби, забезпечуючи узгодженість з національними стратегіями.

Стратегічні напрямки охоплюють соціальні послуги, інфраструктуру та наскрізні потреби, з пріоритетом на деокупованих територіях, де пошкоджено 13% житла (2,5 млн домогосподарств), 10% освітньої інфраструктури (741 тис. дітей у гібридному навчанні) та 16,2% медичних закладів (1603 пошкоджені). Пріоритети: соціальне житло, центри для ветеранів, деінституціоналізація, підтримка ВПО та вразливих категорій населення (зростання бідності до 35,8% у 2024 р.). Інфраструктура: Енергетика (20,51 млрд дол. пошкоджень), транспорт (36,7 млрд дол.), водопостачання (11,3 млрд дол.), муніципальні послуги (6,89 млрд дол.), з акцентом на доступ до послуг у деокупованих зонах [51].

Отже, у результаті дослідження можна зробити висновки про те, що, пріоритетними напрямами для відновлення деокупованих територій є: 1) кампанії, спрямовані на інформування населення та зниження рівня невідомості про доступні програми (цільовий показник: 20–49% зниження); 2) цифрові тренінги, розраховані на 80% користувачів, які не використовують додаток «Дія», з метою підвищення їхньої цифрової грамотності; 3) спрощення бюрократичних процедур для полегшення доступу до послуг; 4) поширення

діяльності мобільних бригад для надання консультацій та підтримки безпосередньо в громадах; 5) активізація співпраці з неурядовими організаціями для розширення можливостей та ресурсів; 6) впровадження системи моніторингу з чіткими ключовими показниками ефективності (KPI) для забезпечення досягнення 85–90% охоплення населення необхідними послугами до 2027 року.

3.2 Ефективне відновлення: перспективи модернізації системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях

Ефективне відновлення соціальних послуг на деокупованих територіях вимагає глибокого осмислення попереднього досвіду та викликів, які постали перед Україною з 2014 року та після деокупації 2022 року, щоб розробити дієві перспективи модернізації системи.

Звіт «Відновлення інститутів публічної влади на деокупованих територіях у 2014–2023 роках: аналіз досвіду та потреб громад», підготовлений ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив» за підтримки ЄС, пропонує комплексний аналіз еволюції державної політики відновлення, з акцентом на практичні аспекти реінтеграції громад та модернізацію соціальних послуг. Дослідження базується на нормативно-правовому аналізі та 33 інтерв'ю з представниками влади та експертами. Серед опитаних також є представники деокупованих громад з таких областей: Київська (3 громади), Луганська (5), Чернігівська (4). Сумська (3), Харківська (2), Херсонська (2), Миколаївська (1). Ефективне відновлення тут трактується не лише як відбудова пошкоджених об'єктів, але й як модернізація систем для підвищення стійкості, інтеграції з ЄС та повернення ВПО. Цей підхід «build back better» передбачає перехід від ситуативної реакції до стратегічного планування.

Аналіз досвіду з 2014 року розкриває специфіку процесів, а саме у Донецькій та Луганській областях політика еволюціонувала від створення військово-цивільних адміністрацій, які забезпечували базові послуги, до комплексних стратегій реінтеграції, включно зі Стратегією економічного

розвитку до 2030 року для підконтрольних та окупованих територій. Проте фінансування через Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР), що досягало значних сум (наприклад, Донецька – до 948,4 млн грн у 2019, Луганська – 489,8 млн грн), виявило порушення на 196,5 млн грн із збитками 69,6 млн грн за 2017–2018 роки. Це підкреслює суттєві ризики корупції та політизації у процесах відновлення, особливо в соціальній сфері, навіть коли кошти спрямовувалися на важливі напрямки, як відбудова 3400 закладів освіти та інвестиції у здоров'я.

Досвід деокупації 2022 року в Харківській та Херсонській областях показав інші аспекти та виклики. Тут практичні аспекти фокусувалися на оперативній оцінці пошкоджень, що включала комісії для фіксації руйнувань з фотофіксацією, та наданні соціальних послуг через мобільні бригади. Однак, ці зусилля стикалися з серйозними бар'єрами, такими як відсутність єдиного реєстру внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та брак кваліфікованих кадрів, що призводило до неефективного розподілу допомоги. Більше того, масова міграція, із 5 мільйонами біженців станом на 2023 рік, суттєво гальмує відновлення послуг, а тривала окупація в таких районах, як Херсонщина, посилює соціальну напругу через виклики колабораціонізму. Усі ці фактори диктують нагальну потребу в модернізації системи надання соціальних послуг, яка має бути адаптивною, прозорою та ефективною.

Аналіз наведеної інформації через призму ефективного відновлення соціальних послуг на деокупованих територіях вказує на ряд ключових викликів і можливостей для модернізації системи. Досвід попередніх періодів (з 2014 року) та перші кроки після деокупації у 2022 році висвітлюють необхідність переходу від реактивного реагування на кризу до проактивного, стратегічного підходу.

Отже, модернізація системи має включати в себе перехід від реактивного підходу до проактивного стратегічного планування, що базується на достовірних даних. Вона має забезпечити прозорість фінансування, ефективний розподіл ресурсів шляхом усунення кадрових дефіцитів та створення інтегрованих

реєстрів, а також розробку механізмів для зниження соціальної напруги. Лише такий комплексний підхід, що враховує досвід минулого, адаптується до сучасних реалій та базується на реальних потребах громад, здатен забезпечити ефективне та стійке відновлення соціальних послуг на деокупованих територіях України.

Модернізація передбачає децентралізацію, цифровізацію послуг та залучення інвестицій, з переходом до програмно-цільового підходу. Перспективи включають інтеграцію з ЄС через оновлення стратегій з акцентом на повернення ВПО та економічне відновлення.

У контексті ефективного відновлення та модернізації системи соціального забезпечення на деокупованих територіях, підтримка Європейського Союзу, визначена Багаторічною індикативною програмою (2021), має ключове значення. Зокрема, пріоритетними є наступні напрямки: 1) стійка інтегрована економіка: важлива для створення робочих місць та фінансової бази для відновлення соціальної інфраструктури та забезпечення населення; 2) підзвітні установи, верховенство права та безпека: необхідні для боротьби з корупцією, забезпечення прозорості та ефективності державних органів, зокрема в сфері надання соціальних послуг; 3) стійке, гендерно-рівне, справедливе та інклюзивне суспільство: прямо стосується соціальної сфери, включно з підтримкою ВПО, боротьбою з дезінформацією, розвитком системи охорони здоров'я (зокрема ментального здоров'я); 4) стійка цифрова трансформація: сприяє модернізації системи надання соціальних послуг, створенню електронних реєстрів, онлайн-платформ та інших інструментів, що забезпечують доступність та ефективність.

Напрямки допомоги ЄС, що реалізуються через різні програми та інструменти (технічна допомога, секторальна бюджетна підтримка), створюють фундамент для комплексного відновлення деокупованих територій. Підтримка економіки дозволяє створити робочі місця та забезпечити фінансування соціальної сфери, боротьба з корупцією підвищує ефективність використання ресурсів, а фокус на інклюзивності та соціальній згуртованості допомагає подолати наслідки війни та окупації [14].

Проаналізувавши фактичну базу, на основі аналізу теоритичних даних та емпіричних досліджень можемо визначити, що перспективи модернізації системи соціального забезпечення на звільнених територіях мають чотири ключові вектори: реінтеграція населення, посилення кадрового потенціалу, розбудова партнерств та цифровізація.

1. Цифровізація та доступність послуг:

1) Розширення Єдиної інформаційної системи соціальних послуг. Модернізація Єдиної інформаційної системи соціальних послуг критично важлива для спрощення доступу до допомоги. Захід передбачає онлайн-реєстрацію, створення особистих кабінетів для отримувачів послуг, інтерактивні мапи доступних послуг, чат-боти для консультацій та отримання інформації, а також системи оцінки якості надання послуг.

2) Інтеграція з платформою «Дія». Інтеграція з платформою «Дія» суттєво спростить та прискорить доступ до реабілітації, юридичної допомоги та психологічної підтримки. Користувачі зможуть подавати заявки, записуватись на прийом, отримувати електронні направлення та переглядати персоналізований перелік доступних послуг.

3) Цифрова грамотність. Паралельно необхідно реалізовувати програми підвищення цифрової грамотності населення, особливо серед літніх людей та жителів віддалених районів, щоб забезпечити рівний доступ до цифрових послуг.

2. Посилення кадрового потенціалу:

1) Підготовка кадрів. Створити регіональні навчальні центри для підготовки та перенавчання кадрів з ваучерною підтримкою освітніх послуг та регулярним аудитом ефективності, щоб охопити широку частину фахівців.

2) Міжрегіональна співпраця. Започаткувати сталу міжрегіональну співпрацю шляхом організації регулярних онлайн-семінарів та вебінарів, що дозволять громадам з різних регіонів (наприклад, Донецької, Запорізької, Харківської та Херсонської областей) обмінюватися кращими практиками, накопиченим досвідом у сфері управління та відновлення, а також спільно розробляти стратегії розвитку на базі єдиної платформи.

3) Залучення кадрів. Запровадити програму заохочення фахівців для роботи в деокупованих громадах, з метою залучити необхідну кількість соціальних працівників. В подальшому, створити мобільні групи для надання кваліфікованої допомоги з простими протоколами взаємодії для оперативного реагування.

3. Партнерство та фінансування:

1) Залучення приватного сектору. Залучення приватного сектору може відбуватися через механізми державно-приватного партнерства, соціальні замовлення, надання податкових пільг для підприємств, які беруть участь у відновленні соціальної інфраструктури та наданні соціальних послуг. Важливо стимулювати соціальне підприємництво, яке орієнтоване на вирішення соціальних проблем.

2) Міжнародна допомога. Ефективне використання міжнародної допомоги вимагає чіткого планування, прозорості та підзвітності. Необхідно розробити стратегію залучення міжнародних донорів, яка б відповідала пріоритетам відновлення та модернізації соціальної сфери, а також забезпечити ефективний моніторинг та оцінку результатів реалізації міжнародних проектів.

3) Диверсифікація джерел фінансування. Важливо залучати різні джерела фінансування, включаючи кошти державного та місцевих бюджетів, благодійні внески, гранти та інвестиції приватного сектору замість залежності від одного джерела.

4. Соціальна реінтеграція та стійкість:

1) Комплексні програми. Необхідні комплексні програми соціальної реінтеграції, які враховують індивідуальні потреби різних груп населення. Для ветеранів це можуть бути програми професійної перепідготовки, психологічної підтримки, допомоги у працевлаштуванні та започаткуванні власного бізнесу. Для жертв насильства – програми реабілітації, захисту та забезпечення безпечного житла. Для біженців – програми адаптації, допомоги у пошуку житла та роботи, а також підтримка культурної ідентичності.

2) Психологічна підтримка. Розширення доступу до якісної психологічної підтримки має вирішальне значення для усунення наслідків травми війни. Необхідно розвивати мережу психологічних центрів, проводити тренінги для психологів та соціальних працівників, а також розробляти інформаційні кампанії для інформування про значення ментального здоров'я.

3) Створення гідних робочих місць. Відновлення економіки та створення гідних робочих місць є ключовою передумовою для гарантування соціальної стабільності. Необхідно підтримувати малий та середній бізнес, сприяти розвитку нових галузей економіки, а також забезпечувати перекваліфікацію та навчання навичкам, які користуються попитом на ринку праці. Створення робочих місць має враховувати потреби вразливих груп населення, забезпечуючи рівні можливості для працевлаштування.

У висновку зазначимо, що заходи адаптивної моделі враховують необхідність комплексного підходу, що поєднує усунення перешкод з інноваційними заходами для підвищення ефективності та доступності. Такий підхід не лише подолає поточні виклики, але й створить основу для довгострокової соціальної стабільності, сприяючи реінтеграції громад та загальному відновленню суспільства.

Розділ присвячено практичним аспектам відновлення системи забезпечення соціальними послугами на звільнених територіях, де аналіз бар'єрів і стратегічних напрямків модернізації базується на емпіричних даних. Серед типів документів, досліджених у тексті, домінують звіти міжнародних, стратегічні плани уряду, а також нормативні акти та дослідження незалежних, міжнародних та державних організацій. Підсумовуючи результати дослідження, варто зазначити, що бар'єри (інформаційні, бюрократичні та інфраструктурні) значно обмежують доступ до послуг, особливо для вразливих груп.

У результаті зростає потреба у системному оновленні механізмів соціального забезпечення через цифровізацію процесів, посилення професійного потенціалу фахівців та розширення партнерства з громадським сектором, що в підсумку забезпечить адресність підтримки, успішну реінтеграцію вразливих

груп та зміцнення соціальної стійкості суспільства. Загалом, такий інтегрований підхід перетворить систему на проактивну, здатну протистояти майбутнім викликам, сприяючи соціальній згуртованості та стійкості громад.

ВИСНОВКИ

З початку повномасштабного вторгнення у 2022 році значна частина українських територій зазнала окупації, що призвело до руйнування соціальної інфраструктури, загибелі та поранення цивільного населення, психологічного травмування, вимушеного переміщення мільйонів людей, різкого погіршення економічного стану регіонів та колапсу системи надання соціальних послуг. Деокупація цих регіонів, таких як частини Київської, Харківської, Херсонської та інших областей, вимагає негайного відновлення функціонування соціальних служб, здатних забезпечити підтримку найбільш вразливим категоріям населення: внутрішньо переміщеним особам, ветеранам війни, сім'ям з дітьми, людям похилого віку, особам з інвалідністю, жертвам насильства та особам, які пережили окупацію. Актуальність теми зумовлена тим, що ігнорування чи відтермінування відновлення соціального захисту неминуче призведе до поглиблення гуманітарної кризи, зростання соціальної напруги, посилення міграційних процесів та загрози дестабілізації всього суспільства. Натомість швидке й якісне відновлення соціальних послуг є однією з ключових передумов постконфліктного відновлення країни, повернення людей до нормального життя та успішної євроінтеграції України через утвердження європейських стандартів соціального захисту й прав людини.

У процесі виконання кваліфікаційної роботи нами здійснено комплексне наукове дослідження, що розглядає теоретичні засади, особливості правового регулювання та практичні шляхи відбудови системи соціального обслуговування на звільнених територіях.

У ході дослідження, ми здійснили ґрунтовний огляд існуючих наукових публікацій, досліджень, статей та інших джерел, присвячених тематиці відновлення соціальних послуг на територіях, що були звільнені від окупації. Метою цього аналізу є не лише виявлення поточного стану дослідження проблеми та основних підходів до її вирішення, а й ідентифікація прогалин у знаннях та невирішених питань. Зокрема виявлено брак узагальнених моделей, адаптованих саме до українських реалій постокупаційного відновлення.

Дослідження дозволяє визначити основні підходи, які застосовуються в науковому середовищі щодо даної проблематики, та позиціонувати власне дослідження в контексті загальнонаукової дискусії.

Визначення понятійно-категоричного апарату дослідження є фундаментальним для забезпечення термінологічної чіткості та однозначності. Тож, ми розкрили значення ключових понять, що будуть використовуватися протягом усієї роботи. Сформульовано визначення для таких базових термінів, як «система надання соціальних послуг», «деокуповані території» та «механізми відновлення». Таке опрацювання понятійного апарату дозволяє уникнути двозначності та забезпечує єдине розуміння категорій дослідження.

Також, ми визначили теоретичні засади та методологічні підходи, що застосовані для досягнення поставленої мети дослідження, а також обґрунтували вибір конкретних методів збору та аналізу інформації. Дослідження спиралось на принципи наукового пізнання: об’єктивності, відповідності, детермінізму, раціональності. Були застосовані такі загальнотеоретичні методи, як індукція, дедукція, аналіз, синтез, системний аналіз та аналогія. Для отримання конкретних даних та їхньої обробки були застосовані емпіричні методи дослідження, зокрема аналіз статистичних даних та аналіз документів. Це дало змогу сформувати надійний методологічний фундамент і забезпечити високу достовірність отриманих результатів.

Серед проаналізованих нами тем: міжнародний досвід організації соціально-економічного відновлення деокупованих територій у післявоєнний період, включно з прикладами Косово, Боснії, Грузії, Афганістану, Іраку та країн колишнього Югославського регіону у 1990–2000-х роках. Аналіз показав спільні закономірності успішних практик, а саме, обов’язкове врахування травматичного досвіду населення, децентралізоване надання послуг, активне залучення громадських і міжнародних організацій, пріоритет психологічної допомоги та економічної реінтеграції. Також, розглянуто особливості правового регулювання системи соціального забезпечення на звільнених територіях та забезпечення спеціальних потреб населення, що постраждало від окупації. Окрім

цього, вивчено вплив збройного конфлікту на соціальну структуру та потреби населення деокупованих територій. Значення проведеного дослідження полягає у теоретичному узагальненні світового досвіду, що дозволяє адаптувати кращі практики до українських реалій, вдосконалювати правовий захист та прогнозувати соціальні наслідки війни для ефективного планування відновлення.

Практична частина дослідження дала змогу систематизувати основні бар'єри, які ускладнюють процес відновлення, та визначають стратегічні напрямки, що сприяють ефективному відновленню. Розглянуто перспективи модернізації системи забезпечення соціальними послугами для підвищення її ефективності та адаптації до сучасних потреб деокупованих територій.

За результатами дослідження, ми сформулювали чотири стратегічні напрями відновлення системи соціального забезпечення на звільнених територіях: 1) цифровізація: розширення Єдиної інформаційної системи соціальної сфери та інтеграція з платформою «Дія» для зручного доступу до послуг; підвищення цифрової грамотності населення; 2) кадрове забезпечення: заохочення фахівців до роботи в деокупованих громадах, міжрегіональна співпраця, підготовка кадрів; 3) фінансування: залучення приватного сектору, міжнародної допомоги та диверсифікація джерел; 4) соціальна реінтеграція: комплексні програми, психологічна підтримка та створення робочих місць.

Якісним результатом проведеного дослідження стало досягнення поставленої мети: комплексного аналізу теоретичних і практичних аспектів відновлення системи соціального забезпечення на звільнених територіях України. Ідентифіковано ключові проблеми та сформульовано науково обґрунтовані рекомендації, спрямовані на удосконалення організаційних, правових і соціальних механізмів, що забезпечують доступність, якість та ефективність соціальних послуг для населення. Гіпотеза дослідження, що дієве відновлення потребує застосування адаптованої моделі з урахуванням потреб населення, травматичного досвіду та ресурсного потенціалу, отримала повне підтвердження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В. Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень. *Економіка АПК.* 2016. №7 С. 87–94

2. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки : монографія / за ред. Т. Ф. Алєксєєнко. Кропивницький, 2020. 240 с.

3. Бородіна О. А., Плєтньов М. В., Вахлакова В. В. Державна підтримка деокупованих територій. *Часопис економічних реформ*. 2025. № 1(57). С. 92–106.

4. Боярська-Хоменко А.В. Педагогічні умови організації підтримки дітей, що проживають на деокупованих територіях. *Теорія та методика навчання та виховання.* 2025. № 58. С. 41–54.

5. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків : Фоліо, 2017. 494 с.

6. Горін Н.О. Досвід повоєнної відбудови та євроінтеграції Хорватії. *Історія народного господарства та економічної думки України.* 2022. Вип. 55. С. 161–184.

7. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Методологія наукових досліджень : навч. підручник. Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2019. 368 с.

8. Діброва О. В., Лях Т. Л. Громадянська активність і соціальна згуртованість як рушії відновлення й розвитку деокупованих територій. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 4. С. 70–76.

9. Дубич К. В. Сучасна система надання соціальних послуг України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 3. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=821 (дата звернення: 18.07.2025)

10. Ефективне охоплення та бар'єри у доступі до системи соціального захисту в Україні Грудень 2024 року. URL: https://www.unhcr.org/ua/sites/ua/files/2025-03/Access%20Study%20Report%20December%202024%20%28Ukrainian%29.pdf (дата звернення: 25.10.2025)

11. Заблодська І., Негода Н. Дослідження адміністративно-територіального устрою Донецької та Луганської областей та розробка пропозицій щодо його

реконфігурації. URL: https://www.future-east.org/admin (дата звернення: 17.07.2025)

12. Зацерковний В.І., Тішаєв І.В., Демидов В.К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

13. Інститут аналітики та адвокації. Відбудова житла в Грузії: досвід та уроки для України. URL: https://iaa.org.ua/articles/vidbudova-zhytla-v-gruziyi-dosvid-ta-uroky-dlya-ukrayiny/ (дата звернення: 21.10.2025)

14. Інформація щодо стану та перспектив залучення допомоги ЄС. URL: https://surli.cc/dfgldq (дата звернення: 28.10.2025)

15. Карітас України. URL: https://caritas.ua (дата звернення: 28.09.2025)

16. Клименко К.В., Савостьяненко М.В., Арзуманян А.О. Міжнародний досвід зовнішнього фінансування повоєнного відновлення: уроки для України. *Наукові праці НДФІ.*2023 №4 (105) С. 70–99.

17. Козирєв М.П. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 352 с.

18. Козлітін В. Д. Республіка Сербія на шляху інтеграції в Європейський Союз у 2010–2014 рр. *Гілея: науковий вісник.* Київ, 2015. Вип. 93. С. 409–418.

19. Красилюк В.Ф. Інституційна спроможність деокупованих територіальних. *Політичне життя.* 2025. № 2. С. 42–49.

20. Красилюк В. Ф. Можливі сценарії розвитку територіальних громад в післявоєнний період. *Політичне життя.* 2024. № 4. С. 49–54.

21. Лабораторія законодавчих ініціатив. Соціальні послуги в умовах війни: нові зміни та виклики. URL: https://parlament.org.ua/analytics/soczialni-poslugy-v-umovah-vijny-novi-zminy-ta-vyklyky/ (дата звернення: 08.10.2025)

22. Лола В.В. Пріоритети економічного розвитку деокупованих територіальних громад: матеріали Міжнар. конф., м. Дніпро, 11–13 жовтня 2023 р. С. 181–183.

23. Міжнародний досвід місцевих та регіональних органів влади в поглинанні фінансування ЄС та їх адміністрування. URL: https://easybusiness.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/Mizhnarodnyy-dosvid-

mistsevykh-ta-rehionalnykh-orhaniv-vlady-v-pohlynanni-fondiv-YES-ta-ikh-administruvannia.pdf (дата звернення 10.09.2025)

24. НАДС закликає українців долучатись до Резерву відновлення, а державним органам рекомендує добирати на посади держслужби зарахованих до кадрового резерву кандидатів. URL: https://nads.gov.ua/news/nads-zaklykaie-ukraintsiv-doluchatys-do-rezervu-vidnovlennia-a-derzhavnym-orhanam-rekomenduie-dobyraty-na-posady-derzhsluzhby-zarakhovanykh-do-kadrovoho-rezervu-kandydativ (дата звернення: 21.10.2025)

25. Нежинська О. О. Психологічна допомога постраждалим від російської агресії на деокупованих територіях України в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Психологія.* 2024. Т. 35 (74), № 1. С. 67–73.

26. Осипчук А., Суслов А. Виклики для соціальної згуртованості після деокупації: соціально-політична реінтеграція та ставлення до мешканців тимчасово окупованих територій. *Наукові записки НаУКМА Соціологія 7.* 2024. С. 97–111.

27. Палій Г. О. Досвід Балканських країн з реінтеграції територій. *Стратегічна панорама.* 2020. №1-2. С. 64–73.

28. Петрочко Ж., Лях Т. Потенціал волонтерства для розвитку деокупованих громад. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 3. С. 202–207

29. Збереження і розвиток України в умовах війни та миру : національна доповідь / за ред. кол.: С.І. Пирожков та ін. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2024. 220 с.

30. Повідайчик О., Жиленко Р. Методи досліджень у соціальній роботі : навч. підручник. Ужгород : видавництво ПП «АУТДОР- ШАРК», 2018. 164 с.

31. Право на захист (R2P) URL: https://r2p.org.ua (дата звернення: 22.10.2025)

32. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради.* 2014. № 26. Ст. 892.

33. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: Закон України від 14.04.2022. № 2193-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text (дата звернення: 16.10.2025)

34. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 р. № 560. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2022-п#Text (дата звернення: 17.10.2025)

35. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 травня 2023 р. № 524: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.09.2023. № 1043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1043-2023-п#Text (дата звернення: 21.10.2025)

36. Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 26 червня 2019 р. № 576 і від 1 червня 2020 р. № 587: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.03.2022 № 294. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2022-п#Text (дата звернення: 16.10.2025)

37. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання: Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.07.2016 №716. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text (дата звернення: 16.10.2025)

38. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.10.2025)

39. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 28.02.2025. № 376. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#n16 (дата звернення: 20.10.2025)

40. Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад: Розпорядження Кабінету Міністрів від 30.12.2022. № 1219-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1219-2022-р#Text
(дата звернення: 16.10.2025)

41. Про затвердження плану заходів на 2025–2027 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 вересня 2025 р. № 1047-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1047-2025-%D1%80#Text
(дата звернення: 15.10.2025)

42. Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах: Наказ Міністерства соціальної політики України від 19.04.2023 № 130-Н. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#Text (дата звернення: 12.10.2025)

43. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів від від 01.06.2020. № 587. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п#Text (дата звернення: 20.10.2025)

44. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2023 № 524. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-2023-п#Text (дата звернення: 12.10.2025)

45. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2019. № 18. Ст. 73.

46. Радіо Свобода: Грузія отримає 4,5 мільярди донорських доларів. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/1332035.html (дата звернення: 11.10.2025)

47. Семигіна Т.В., Мигович І.І. Вступ до соціальної роботи : навч. посіб. Київ : «Академвидав», 2005. 303 с.

48. Словник української мови. Наукова думка. 1974. Т. 5. URL: https://sum.in.ua (дата звернення: 20.07.2025).

49. Словник української мови. *Український мовно-інформаційний фонд НАН України.* URL: https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0 (дата звернення: 20.07.2025).

50. Україна: план гуманітарних потреб в реагування 2025 р. The UN Refugee Agency. URL: https://www.unhcr.org/ua/sites/ua/files/2025-01/Ukraine%20HNRP%202025%20Humanitarian%20Needs%20and%20Response%20Plan%20UA_0.pdf (дата звернення: 18.09.2025)

51. Україна швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення RDNA4. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099052925103531065/pdf/P180174-93c8e8c1-83a2-487d-aaec-a8435f9db418.pdf (дата звернення: 08.11.2025)

52. Укрінформ: Україна втратила понад 20% сільгоспземель через війну. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3972271-ukraina-vtratila-ponad-20-silgospzemel-cerez-vijnu.html (дата звернення: 21.10.2025)

53. Управління деокупованими територіями Харківської та Херсонської областей: досвід першого року : аналіт. доп. / за ред. В. Г. Потапенка. Київ, 2023. 48 с.

54. Хто і як допомагає муніципалітетам? Звіт про інституції, механізми та географію підтримки. URL: https://iaa.org.ua/portfolio/whos-supporting-ukrainian-and-how/ (дата звернення: 06.11.2025)

55. Шаумян О., Музика О. Вплив війни на жителів деокупованих територій України: зміни емоційного стану та ціннісних пріоритетів. *Перспективи та інновації науки*. 2024. No 1(35). С. 702–714.

56. Шпатакова О. Л., Іваненко Р.О., Погребицький М.Л. Перспективи відновлення критичної інфраструктури на деокупованих територіях України. *Економіка та суспільство.*2020. № 40.

57. Afghanistan. A study of the practices of rebuilding countries after destruction. URL: https://iaa.org.ua/en/wp-content/uploads/sites/3/2023/12/brif_afganistan_eng.pdf
(дата звернення: 25.09.2025)

58. Council of Europe Office in Ukraine: Promoting Gender Equality in Ukraine (Pro-GE). URL: https://www.coe.int/en/web/kyiv/promoting-gender-equality-in-ukraine-pro-ge-#{%22261660950%22:[0],%22261661284%22:[0]}
(дата звернення: 06.11.2025)

59. Earnest J., Dickie C. Post-conflict reconstruction – a case study in Kosovo: the complexity of planning and implementing infrastructure projects. *PMI Research and Education Conference.* 2012.

60. EU in Georgia. URL: https://eu4georgia.eu/eu-funding-in-georgia/ (дата звернення: 18.10.2025)

61. EU Police Mission in Bosnia and Herzegovina. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/sede181207factsheeteupm_/SEDE181207FactsheetEUPM_en.pdf (дата звернення: 08.10.2025)

62. EUR-Lex: EU law. The CARDS programme (2000–2006). URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-cards-programme-2000-2006.html
(дата звернення: 14.10.2025)

63. Human Rights Watch. Croatia: events of 2005. URL: https://www.hrw.org/world-report/2006/country-chapters/croatia
(дата звернення: 09.10.2025)

64. International Committee of the Red Cross. International Humanitarian Law Bibliography. URL: https://www.icrc.org/en/document/international-humanitarian-law-bibliography (дата звернення: 21.09.2025)

65. The Afghanistan Resilience Trust Fund (ARTF). URL: https://www.wb-artf.org/results/artf-stories (дата звернення: 26.09.2025)

66. The UN Refugee Agency. Regional Refugee Response Plan 2025-2026. URL:https://www.unhcr.org/europe/publications/regional-refugee-response-plan-2025-2026 (дата звернення: 18.09.2025)

67. United Nations. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/geneva-convention-relative-protection-civilian-persons-time-war (дата звернення: 27.09.2025)

68. Zalizniuk V., Plaksun A. International technical aid in post-conflict recovery: lessons from global practices for de-occupied areas. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2025. Vol. 11, № 3. P. 166–177.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Фархутдінова Аліна Рамілівна, магістрантка 2 курсу магістратури, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: alina228300@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Відновлення системи надання соціальних послуг на деокупованих територіях» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Фархутдінова А.Р.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Чайка І.Ю.